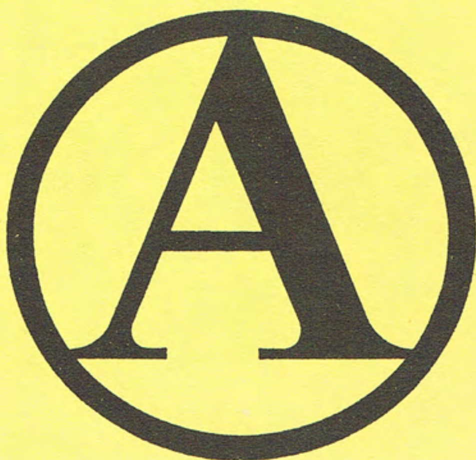
3



anarchisme vandaag



DE AS
tijdschrift voor politiek en kultuur

nummer 3 - april/mei 1973
verschijnt 6 keer per jaar.
jaarabonnement minimaal ƒ 12; los nummer ƒ 2, per post ƒ 2,50.
uitgave: spuw/ram.
abonnementen en administratie: spuw, postbus 17, driebergen, giro 25 53 850.
redaksiesekretariaat: hans ramaer, bickerstraat 2c, rotterdam, tel. 010 - 65 48 49.
redaksiekollektief:
anton constandse,
boudewijn chorus,
rudolf de jong,
wim de lobel,
arthur mendes-georges,
simon radius,
hans ramaer.
verder werkten aan dit nummer mee:
gerard alsteens,
roel van duyn, joke holdtgrefe, thom holterman, leonie kwakkelstein, george noordanus.
druk: usp, utrecht

redaksioneel

Het tema van dit nummer is "anarchisme vandaag". Als redaksie hebben wij ons bezig gehouden met de vraag wat er momenteel nog rest van de maatschappelijke vernieuwingsgolf van de jaren 60, welke tegenkrachten er werkzaam zijn en wat de positie van anarchisten in dit geheel is. Een deel van deze diskussie hebben wij afgedrukt. Die zelfde problematiek in een wat algemener kader geplaatst, komt men tegen in het artikel van Hans Ramaer, terwijl Simon Radius aandacht besteedt aan de jezusbeweging, yoga, zen en andere uitingen van de "esoteriese golf", die zo kenmerkend is voor het begin van de jaren 70. Nicolas Walter houdt zich bezig met de vraag wat anarchisten in de praktijk kunnen doen aan maatschappijverandering en Thom Holterman schrijft over het vorig jaar in oostenrijk gehouden symposium over "imperialisme", waar Arthur Lehning het aan de stok kreeg met marxistiese deelnemers.

Dit derde nummer is in offsetdruk uitgevoerd. Het zal de lezer duidelijk zijn dat deze beslissing geld heeft gekost. Wij vragen daarom met nog meer klem dan voorheen om de grootst mogelijke financiële steun. Lezers die willen kolporteren of potentiële belangstellenden kennen, verzoeken wij kontakt op te nemen met de administratie. De niet te vermijden prijsverhoging hebben wij tot een minimum beperkt gehouden.

anarchisme vandaag

Over een aantal aspekten van het hedendaags maatschappelijk verzet en met name over de houding van de anarchisten van vandaag hebben vijf redaksieleden van dit tijdschrift - Anton Constandse, Wim de Lobel, Hans Ramaer, Simon Radius, Rudolf de Jong en Boudewijn Chorus - een gedachtenwisseling gehad, waaraan ook door Roel van Duyn werd deelgenomen. Het gesprek had weliswaar een informeel en oriënterend karakter, maar we hebben het toch de moeite waard gevonden een gedeelte ervan, uitgewerkt door Boudewijn Chorus, af te drukken. In een volgend nummer zullen wij reakties op dit gesprek, eventueel bekort, graag publiceren.

- Wat is er nu eigenlijk overgebleven van de toch wel algemene vernieuwingsgolf van de jaren zestig ? Van Provo, van Kabouter, van de demokratiseringsaksies?

- Ik dacht dat deze vernieuwingsgolf zich krachtig heeft doorgezet. In de eerste plaats zijn er de aksiegroepen, waarin je vrijheidslievende ideeën kunt aantreffen: solidariteitsgroepen met Vietnam, Griekenland, Spanje, Latijns Amerika, Zuidelijk Afrika, etc. De publikaties van die zijde tonen een grote spontane aktiviteit. En ook bij bijv. Sjaloom kom je een groot aantal publikaties tegen waarmee libertairen het wat de basis van de kritiek betreft, gemakkelijk eens kunnen zijn. En wat de binnenlandse situatie betreft: het is veel gemakkelijker afwijzend te staan tegenover instellingen als de navo, tegenover de Verenigde Staten etc dan vroeger het geval was.

Ook het verzet in het leger was een tiental jaren terug beslist ondenkbaar. En zie de jongeren op scholen, op de vormingscentra. We hebben niet alleen te maken met bezetting van universiteitsgebouwen, maar ook van scholen, wijkgebouwen, etc. Dergelijke vormen van verzet zijn aan de orde van de dag. Ik geloof dat je op alle mogelijke terreinen, ook op die die van huwelijk en seksualiteit, een aantasting krijgt van het gezag en in elk geval een vragen naar de rechtvaardiging van het gezag. In de wijken heb je aktiviteiten voor het bestrijden van de woningnood, het verbeteren van de leefbaarheid op straat en steeds meer worden vormen van direkte aksie aangewend. Ongetwijfeld is er ook een zekere radikalisering binnen de vakbonden. Het zijn natuurlijk reformistiese eisen die ze blijven stellen, maar dat reformisme wordt nu veel meer struktureel dan konjunktureel. De eisen die gesteld worden zijn toch eigenlijk politieke eisen geworden. Het hele klimaat is zo krities geworden, de aktiviteiten en de spontaniteit is zo toegenomen in de afgelopen tien jaar, dat je toch wel degelijk kan spreken van een vrijheidslievende reaksie op de autoriteit.

- Dat anti-autoritaire aspekt van het verzet zou ik tussen haakjes willen zetten. We kunnen dacht ik niet spreken van een redelijke algemene erkenning dat de hiërarchiese strukturen moeten worden afgebroken. Wat wel gebleven is, is de behoefte aan zelfbeheer, waarvan de ideeën in de zestiger jaren toch weer populair werden. Ook gebleven is het idee van inspraak. Op dit punt is gewonnen dat het in zijn inkapselend effekt begrepen wordt, vooral daar waar die inspraak niet zozeer het resultaat is van gevoerde strijd, maar meer van bovenaf is ingevoerd als middel ter bevordering van de produksie of ter onderdrukking van verdergaande eisen. Zie wat dat betreft de ondernemingsraden en de universiteitsraden van Veringa.

- Het links-zijn komt kennelijk bij grotere groepen in de mode. Maar toch zie je bij die nieuw-linksen een sterke behoefte om de privee situatie zeker te stellen, alvorens aan de aksieweg te timmeren. In die zin dus dat ze links kunnen zijn vanuit een soort persoonlijke geborgenheid. Daarnaast moeten we niet uitvlakken de toenemende polarisatie op politiek terrein. Ik schrik toch wel van een aan stemmen winnende VVD na zo'n Wiegel-optreden. Als ik op mijn werk zelfs kollegaas zie die voorheen trouw PvdA stemden en nu ineens op Wiegel dan sta ik daar toch wel van te kijken.

- Het verschijnsel van de polarisatie vertoont parallele

trekken met het verschijnsel fascisme. In de historie is het fascisme een beweging van een minderheid, een gewapende minderheid die probeert een sociale omwenteling te voorkomen. Dat deed Hitler, dat deed Franco, Salazar, etc. Als je daarvan uitgaat weet je dat naarmate de verzetsgeest in West-Europa toeneemt, de fascistiese tendenzen toenemen. Ik ben pessimisties genoeg om te verwachten dat het fascisme eerder toeslaat dan dat het socialisme zijn kansen benut. De kwestie, in wiens handen de enorme bewapening ligt, de integratie in de navo, etc. zal een belangrijke rol spelen bij dat ingrijpen, wanneer de linkse aktiviteit te sterk is geworden. Maar in principe zijn diktatoriale tendenzen die openlijk zichtbaar worden in een periode van versterking van links, symptomen van een revolutionaire situatie. Een gelijksoortige redenering gaat op voor het verschijnsel van de polarisatie.

- Ik dacht dat we de komende jaren met enorme moeilijkheden zullen worden gekonfronteerd op het gebied van het primaire bestaan. Verontreiniging van water, voedsel, lucht en dergelijke. Ook daarin schuilt een kracht die het fascisme in de hand kan werken. Het verlangen naar sterke leiders, van wie oplossingen verwacht worden, zal de heerschappij van de wetenschap vergroten. Bakoenin stelde al dat een door knappe koppen geregeerde wereld de meest afschuwelijke zal zijn. Als de wetenschap voor het karretje van het fascisme gespannen wordt, zijn we nog niet jarig. Het verlangen naar



Peter Kropotkin



Michael Bakoenin

autoriteit wordt bij velen aangewakkerd door de grote onzekerheid van het bestaan en de angstige verwachting van de toekomst. Het is geen wonder dat de sombere voorspellingen van onheilsprofeten er momenteel ingaan als koek.

- Toch is de onrust die je momenteel bij de mensen opmerkt niet in de eerste plaats de onrust over vergiftiging van water en lucht. Natuurlijk denken ze daar wel over, maar ik geloof dat allereerst de angst voor de oorlog komt, de vrees voor toenemende automatisering en de daardoor veroorzaakte werkloosheid.

- Nee, volgens mij is het veel meer het algemene gevoel dat je bij mensen konstateert van "we worden bedonderd, maar we weten niet waar en door wie". De kribbigheid die daarvan het gevolg is en die bedrieglijk lijkt op een soort algemene verzetsgeest zal mijns inziens veel meer een uitweg zoeken in bijv. diskriminatoire bewegingen. Zoals de jodenhaat de uitlaatklep was voor het Duitse fascisme, zò zouden nu bewegingen tegen bijv. de buitenlandse arbeiders kunnen gaan funksioneren.

- Of de al jaren terug door Noam Chomsky ("Over het interpreteren en veranderen van de wereld"; Van Gennep) en Russell gesinjaleerde nieuwe koude oorlogsideologie, die zich bedient van hetzerige taboes op binnenlandse gezagsondermijnende krachten. Zie de vervolging van de Rote Armee Fraktion in Duitsland en analoog de Rode Jeugd-hetze van de Telegraaf. Een konsekwente verdachtmaking van linkse aktivisten dus om verdeeldheid te zaaien onder de socialisten, alles volgens Amerikaans recept (Angela Davis en Jackson brothers).

- Als je wilt komen tot een samenvattende taksatie van de huidige opvattingen van - zeg maar - de volksmond, dan geloof ik dat inderdaad die angst voor het technologies gevaar, de heerschappij van de knappe koppen, de oorlog heel manifest is. De wijze waarop wij meeleven met de oorlogen in de wereld, met Angola, Vietnam, het Midden-Oosten en de enorme belangstelling daarvoor wordt ook wel degelijk gevoed door de vraag "wanneer wij?". Maar ook natuurlijk door het gevoel van medeverantwoordelijkheid. Wat de binnenlandse situatie betreft vind ik heel duidelijk de frustatie van het weten dat we gemanipuleerd worden. Het beton rukt blijkbaar niet te stuiten rondom ons op, maar de woningnood vermindert niet. De miljeuverontreiniging, enfin noem maar op: de frustatie ligt in het beklemmende gevoel onmachtig te zijn. Daarbij zie je toch heel duidelijk een aantasting van het vertrouwen in de overheid. Maar naast de haast logiese tendens tot het bij de pakken neerzitten, het passief zwelgen in de konsumpsie, zie je toch steeds meer mensen die de persoonlijke frustatie bestrijden

door waar mogelijk het heft in eigen handen te nemen, op de juiste manier dus. Aksiegroepen, wijk- en buurtgroepen, dat alles zegt me dat een essentieel idee van het anarchisme, het streven naar autonomie, het streven naar algemeen vertrouwen in het eigen zelfstandige iniatiatief als belangrijkste wapen, aan invloed en aanhang gewonnen heeft.
Ook al gaat het niet onder de vlag van het anarchisme, de essentie is dat het vertrouwen in de direkte buitenparlementaire aksie toeneemt met ieder geboekt (vooralsnog vaak schijn-) sukses. Juist dat buiten- of zelfs anti-parlementaire aspekt vind ik als anarchist enorm belangrijk. Stemmen is er nog wel bij - ook al neemt het percentage niet-stemmers gestaag toe -, maar het gaat toch wel met in het achterhoofd 'wie besodemietert me nu het minste, de VVD of de PvdA?'. Maar dat ze de zaak allemáál besodemieteren ligt toch veel meer op straat dan in de zestiger jaren dacht ik.

- Heel typies vind ik, wat het buitenparlementaire aspekt betreft, dat toen in Vrij Nederland in een publikatie vóór de verkiezingen van een soort woordenlijstje van de politiek het begrip 'buitenparlementaire aksie' werd omschreven als 'de regering dwingen door bepaalde aksies dit of dat te doen'. Het ging dus toch om de regering en niet om het zelf te doen!

- Het is inderdaad zo dat de tijd vrijwel voorbij is van 'ben je het er niet mee eens? Richt maar een partij op, als het maar demokraties blijft' en dat men veel eerder een daad wil stellen, op straat gaat zitten, lawaai maakt om de aandacht op onrecht te vestigen. De mensen weten dat er dan geluisterd wordt. Als je lastig bent bereik je meer dan dat je braaf bent en je formeel aan de regels houdt. We zijn natuurlijk nog niet zover dat de direkte buitenparlementaire aksie konsekwent wordt aangewend. Maar dat ligt ook niet in de traditie. De traditionele buitenparlementaire aksie was er op gericht de patroons te dwingen tot de invoering van een dergelijke wet. Ook de syndikalistiese vakverenigingen die dit middel propageerden moesten wel reformisties werken. Evenzo geloof ik dat als je nu de eis zou gaan stellen van het volledig zelf doen, dat dat utopies is. Er wordt geprobeerd het stadsbestuur, de regering, in dienst te stellen van de gemeenschap. De tegenstelling autoriteit-gemeenschap wordt aangevochten. Maar de liquidatie ligt in een ver verschiet. Nog steeds. Als je het over staatloosheid hebt, dan verschuif je het probleem, net als Domela Nieuwenhuis deed, naar over een paar eeuwen of zo. Daar kom je niet verder mee. Wat belangrijk is, is de tendens om die mensen in bestuurlijke funksies nu te willen dwingen tot alternatief bestuur. Dus niet zozeer het steeds naar vo-



ren schuiven van nieuwe mensen. De eis die opnieuw gesteld moet worden is die welke in de Commune van Parijs zo konsekwent werd gehanteerd: de afzetbaarheid van elke gedelegeerde, de mandatering van afgevaardigden in het bestuur.

- Ik zie ook voor problemen als miljeuverontreiniging niet hoe die te bestrijden zijn door verovering van zelfbestuur. Ik herinner me dan zo'n zaak als de vestiging van Progil een paar jaar terug. Amsterdam wees het ten lange leste af, maar wat gebeurt even later? Vijfhonderd meter over de grens verrijst datzelfde stinkende Progil-bedrijf.

- Hier ligt voor mij ook een dilemma met het anarchisme. Om de verontreiniging te bestrijden moet er een sanering van de hele industrie worden doorgevoerd. Er moet bijvoorbeeld niet zozeer een zuiveringsindustrie komen, maar de produksie zelf moet worden veranderd, moet gericht worden op nuttige en schone produkten. Voor mij is het probleem -waardoor ik me de laatste jaren eigenlijk steeds minder anarchist ben gaan voelen dat ik niet zie wie anders zo'n puur noodzakelijke sanering kan doorvoeren dan een kracht die van bovenaf komt.

- Ik dacht dat honderd jaar arbeidersstrijd je toch onderhand hadden doen inzien dat er van bovenaf niets te saneren valt. Iedere verandering valt of staat met de overtuiging van het proletariaat, van de werkende klasse.

- Wat moet je dan doen? Gaat het van onderaf soms wel? Naar de fabrieken trekken en zeggen: jongens hou op met die smerige verontreiniging? Ze zien je aankomen! Ze prijzen zich de markt uit, want de buren nemen de produksie wel over, vuil of niet.

- Inderdaad, toen in mei '68 Frankrijk revolteerde, was er bijvoorbeeld in de stad Nantes vrijwel sprake van een revolutionaire situatie. Het stadsbestuur was vervangen door aksiegroepen, die zorgden voor de voedselvoorziening van de eilandjes die daar voor de kust liggen. Maar de Sud Aviation, de fabriek die oorlogstuig voor de Protugezen produceert, draaide lustig door! Onder zelfbestuur nota bene! Okee, misschien zijn ze aan de beslissing: overschakelen of stoppen niet toegekomen, maar wat had het betekend? Overschakelen op vredesindustrie, -de vervuiling blijft toch.

- Zo kun je de verontreiniging natuurlijk niet bestrijden, door te zeggen stoppen of overschakelen ofzo. Het gaat erom dat het probleem verontreiniging niet wordt losgemaakt van alle problemen waar het proletariaat uiteindelijk de dupe van is. Je moet dus proberen een model uit te werken van een ekonomie die cyklies is, waarin dus niet afgewenteld wordt op de natuur. Problemen als verontreiniging moeten evengoed ekonomies worden opgelost , omdat de oorzaak immers een ekonomiese is. Het is voor mij geen wonder dat de arbeiders nauwelijks denken aan de oplossing van problemen van verontreiniging in hun eigen fabrieken. Dat zúllen ze ook niet doen zolang hun eigen problemen, hun primaire leefsituatie nog zo benard is dat de stank in de wijk er nog wel bij kan, zolang ze de tijd niet eens hebben om er over na te denken (doodmoe thuis, eten, kinderen, teevee, slapen, want we moeten er om zes uur weer uit). Het zal dan ook nog lang duren vóór eisen inzake verantwoordelijk produceren van arbeiderszijde worden gesteld.

- Ik geloof helemaal niet dat we de tijd zullen krijgen de zaken ekonomies op te lossen. We zitten in een akkute krisissituatie. Dat is waarom veel mensen naar een sterke man gaan vragen.

- Het tegenwicht daartegen is een machtsvorming waarin de samenstellende delen nog zoveel mogelijk autonoom kunnen blijven. Dat is de federale vorm. Maar dat is wel degelijk een machtsvorm.

- Ik ben nu geneigd te denken in de richting van een 'zachte staat' om de akkute krisis op te heffen. Aan de basis groeit een tegen-kultuur. Groeperingen als de progressieve partijen

winnen aan macht en vergroten hun invloed van boven naar beneden.

- Onzin. Rechts geeft de macht niet verder uit handen dan ze goed dunkt. Als jij in een zachte staat gelooft -waarmee je overigens inderdaad het anarchisme afzweert- dan geloof je dus ook niet in de revolutie. Dan zijn we toch wel erg ver van huis. Van revolutie naar, wat je noemt: een bliksemsnelle evolutie, die ons binnen twintig jaar 'zachte staat' van de meest urgente problemen verlost. Dan ben ik het spoor wel bijster hoor!

- Ja maar de tijd gaat dóór. En van revolutie zie ik ook niks.

- Het fascisme komt er alleen maar van dichterbij. Men zegt: het gaat van onder niet, het gaat van boven niet. Als de mensen in de straten liggen te stikken, weet ik wel wie er toeslaat, desnoods met de laatste ademtocht van de stikkenden. Ik kom in zoverre tegemoet aan wat over de 'zachte staat' is gezegd, dat ik geloof dat anarchisten hun ideeën moeten herzien op het punt van decentralisering. Problemen als verontreiniging kunnen waarschijnlijk alleen centralisties worden opgelost. Paul Goodman helpt ons een eind in de goede richting.

- Als ik termen hoor vallen als 'zachte staat', dan associeer ik dat al gauw met die nieuwe beweging in Amerika, waarover recentelijk in het jezuitenblad 'Streven' is gerapporteerd en waarbij nonsens en prietpraat volgens mij hoogtij viert: anarcho-kapitalisten noemen ze zich. De staat wordt door deze lieden welliswaar bestreden, maar vooral om de aantasting en nalatigheid van verdediging van het persoonlijk eigendom, dat zij met overboordzetting van alles wat Proudhon, Bakoenin, Marx ons hierover geleerd hebben hoog in het vaandel hebben staan. Degenen die deze basisanalyses van het anarcho-socialisme laten vallen zullen straks nog het hardste roepen om de sterke man. Zulke kameraden kunnen we beter niet in de gelederen hebben, als je het mij vraagt.

- We moeten niet vergeten dat wanneer we het over de toekomst hebben, over de oplossing van schrijnende problemen, dat we dan uit moeten gaan van het bestaande. Dat zijn aksiegroepen, dat is de idee van de direkte aksie, dat is zelfwerkzaamheid en dergelijke. Daar moet je dus op voortbouwen. Je bouwt voort op een zekere verplaatsing van de macht, van de top naar omlaag. Van omlaag ga je een nieuwe macht vormen. Mijns inziens is dat een federale macht. Die macht wordt op een gegeven moment ergens geakkumuleerd. Nu gaat het erom dat deze macht niet blijvend geakkumuleerd is op een bepaald nivo. Ze moet kunnen terugvallen op de samenstellende delen. Dat zou alleen maar kun-

nen door een duurzame aktiviteit van minderheden.

- Die minderheden zullen ook niet gevrijwaard blijven van reformisme. Met iedere massale fixatie van machtsgeile politieke partijen op dé grote verkiezingsoverwinning blijkt de verleiding voor veel van die minderheden toch weer te groot en roepen zij hun achterban op, 'rood' te stemmen. Let op: deze keer komt rood aan de macht'. Maar in plaats van te leren van het gemarchandeer na de uitslag -deze keer weer onder leiding van Burger- roepen ze alweer om nieuwe verkiezingen. Het socialisme valt van konsessie in konsessie. Zo kan ik ook aan de macht komen. Maar wat is dat voor macht? Is die beter dan de huidige? Daar komt nog bij dat 'rood' zich zand in de ogen strooit met in feite uiterst relatieve suksessen. Neem de Enka-bezetting. Iedereen roept hoera. Als anarchist juich ik nauwelijks. De vakbeweging is gaan strijken met het sukses dat de arbeiders toekomt. Je kunt nu wel zeggen, nietwáár, de fabriek was van de arbeiders. Maar dat is niet zo. De fabriek was van de vakbeweging en dat is wat anders dan de arbeiders. Allerlei vogels van buitenaf, zogenaamde vertegenwoordigers van de arbeiders, kwamen er even leiding geven. Alsof de jongens die er



Gewelddaden van individuele anarchisten rond de eeuwwisseling werden aangegrepen om anarchisme gelijk te stellen met kriminaliteit en de aanhangers ervan met misdadigers.

al jaren zitten dat niet kunnen. De zaken niet kunnen beoordelen. Zeker, het belang van zulke aksies is niet te ontkennen. Maar een garantie voor een juiste strategie vormen ze niet. Vandaag de dag is het parool evengoed: bestrijd het reformisme in de eigen gelederen! Van reformisme naar korporatisme is ook geen grote stap, dat heeft ons de geschiedenis van het Duitse en Italiaanse fascisme wel geleerd.

- Ik dacht dat we hier een aloud probleem waar anarchisten mee zitten aanroeren. Strijdmetoden die de anarchisten hebben gepropageerd worden alleen aangewend en kunnen voorlopig alleen worden aangewend voor hervormingen van de maatschappij. De anarchist is daarmee zelf noodgedwongen veroordeeld tot reformisme. Als je nu dus machteloos bent ten aanzien van je eigenlijke idealen -bij ons bijvoorbeeld de staatloze maatschappij- wat kun je dan doen? Dan kun je alleen telkens in een konkrete situatie een keuze doen tussen kwaad en minder kwaad. Onze idealen zijn nu slechts slagen in de lucht.

- Een zaak die nu zeker geen slag in de lucht is, maar juist alle aandacht verdient, is de zaak van het anti-parlementarisme. Juist op deze zaak is een beweging als Kabouters stukgelopen. Toen de beweging het omvangrijkst was en in de gekste bevolkingsdelen sympatie verwierf moest er ineens zonodig aan de parlementsverkiezingen worden deelgenomen. Het is nu wel duidelijk dat dat het moment was waarop de Oranjevrijstaat-ambassadeurs hun koffers wel konden pakken. Het volk liet zich veel aanpraten: ludieke aksies enzo, heel leuk. Maar toen er een partijtje werd gebouwd werd de geur van nieuwe verlakkers kennelijk te sterk. En geen wonder toch? Waarom trekken wij niet de konsekwentie uit onze analyse dat het parlement geen enkele reëele macht heeft? Dat het de buitenparlementaire groeperingen zijn die de macht hebben: bankwezen, legertop, groot-industriëlen. Waarom trekken we die konsekwensie niet en weigeren langer mee te werken aan een zekere geloofwaardigheid van het parlement en aanverwante organen -een geloofwaardigheid die de socialisten eraan verlenen door hun deelname en die de anarchisten ondersteunen door op bijvoorbeeld de PSP te stemmen-?

- Het is voor mij nog de vraag of we ons nu zo anti-parlementair moeten opstellen. Door in het parlement te zitten en invloed op de staat uit te cefenen geef je de tegen-kultuur, die uiteindelijk de revolutie moet maken, meer ontplooiingsmogelijkheden. En dat vind ik heel belangrijk. Het gaat immers om de mogelijkheid je vrijheidsrechten te verdedigen.

- Dat doe je niet in het parlement. Ik ontleen mijn vrijheidsrechten niet aan allerlei mooi-klinkende wetten maar aan mijn eigen existentie in de omgeving waarin ik mij bevind.

- Zolang er in het parlement mensen zitten die opkomen voor verworven vrijheidsrechten beschouw ik die mensen als reëele bondgenoten. En ik weet dat ik daarvoor niet bij een VVD hoef te zijn; die is hard bezig onze vrijheidsrechten in te perken.

- Onze strijd moet aan de basis gevoerd worden en het is energieverspilling door funksieverandering of wat ook parlementaire invloed te krijgen op die basisaktiviteit. Niet door te stemmen of in het parlement te zitten kunnen wij veranderen, laat staan revolutionair handelen. Anti-parlementarsime strekt zich niet alleen uit tot het parlement zelf maar ook tot alle mogelijke parlementaire organen, daarmee bedoel ik organen die parlementje spelen in het klein. Bijvoorbeeld de universiteitsraden. Vier jaar geleden riepen de socialistiese studenten: we pikken de Veringa-demokratie niet, die is niet van ons, die is opgelegd. Nu propageren de meeste studentenvakbonden volgens de ijzeren wet van het reformisme (in de CPN verdedigd als 'taktiese politiek') in diezelfde Veringa-organen te gaan zitten. Maar de nieuwe Veringa, Van Veen, zit ze zelfs daarbij nog in het vaarwater door boykotters van zijn wet uit te sluiten. Parlementje-spelen is een ingekankerde ziekte. Daar mogen zeker anarchisten zich niet aan blootstellen. Parlementaristiese organen moeten konsekwent ontmaskerd worden, omdat ze de bevolking misleiden en desoriënteren. De nachtelijke parlementsdebatten, de notulen van allerlei raadsvergaderingen worden niet voor niets door radio, teevee en burgelijke pers ijverig verslagen en zeker niet uit een oogpunt van openbaarheid: het leidt de bevolking af van het gebruik van haar eigen wapens en wakkert de mentaliteit aan van 'laat de jongens in Den Haag het maar uitzoeken, laat de vakbond het maar regelen, laat de dit of dat raad het maar beslissen. Ik vind dat een heel gevaarlijke ontwikkeling, die bepaald kontra-revolutionair werkt.

- Wij moeten ons er van bewust zijn dat we in Nederland niet te maken hebben met een sociaal-revolutionaire situatie in de klassieke zin van het woord. Ik heb eens de stelling geponeerd -die eigenlijk een paradox is- dat het anarchisme een revolutionair ideaal is dat niet door een revolutie kan worden verwezenlijkt. Dat is een belangrijke innerlijke tegenstrijdigheid die ons opzadelt met een vervelend dilemma: je kunt meehelpen door middel van een revolutie een socialistiese staat te scheppen en je kunt die zien als overgang naar een staatloos socialisme. Nogmaals: dan ben je gedwongen steeds een keuze te doen van vrijheid tegenover dwang, van federalisme tegenover centralisme, een keuze van de macht van het volk tegenover die van de industriëlen, in allerlei konkrete gevallen. Je ijvert dan natuurlijk voor direkte aksie, je moet steeds een beroep doen op de mensen in de wijk etc. om aktief te zijn. Ik zie dan niet zo de noodzaak in om zelf aan parlementaire aktiviteit deel te nemen, omdat

die aktiviteit toch uiteindelijk voornamelijk wordt bepaald door de aktiviteit in de fabrieken, de wijken, de scholen, de universiteiten, de kazernes etc.

- Het vergt enorm veel tijd voordat de mensen inzien dat het onbeperkt delegeren van de macht de centrale fout is. Maar het lijkt me een taktiese fout terwille van die bewustwording organen waar de mensen nu in geloven ongebruikt te laten. Een PSP maakt het parlement níet geloofwaardig. Zij is het juist die voortdurend wijst op de onjuistheid van allerlei beslissingen. Zij is het die naar mijn gevoel wel degelijk dat overdreven vertrouwen in parlement en regering aan de kaak stelt.

- Ik ontken niet dat de PSP veruit de sympatiekste is van alle politieke partijen. Ze heeft zeker een aandeel in de mobilisatie van de bevolking. Maar essentieel is in de bewustwording aan te sturen op algemeen wantrouwen in de huidige machthebbers, het ondermijnen van het staatsgezag. Burgerlijke ongehoorzaamheid propageren. Dat doe je 'níet door in parlementaire organen zitting te nemen, maar wél door direkte aksie.

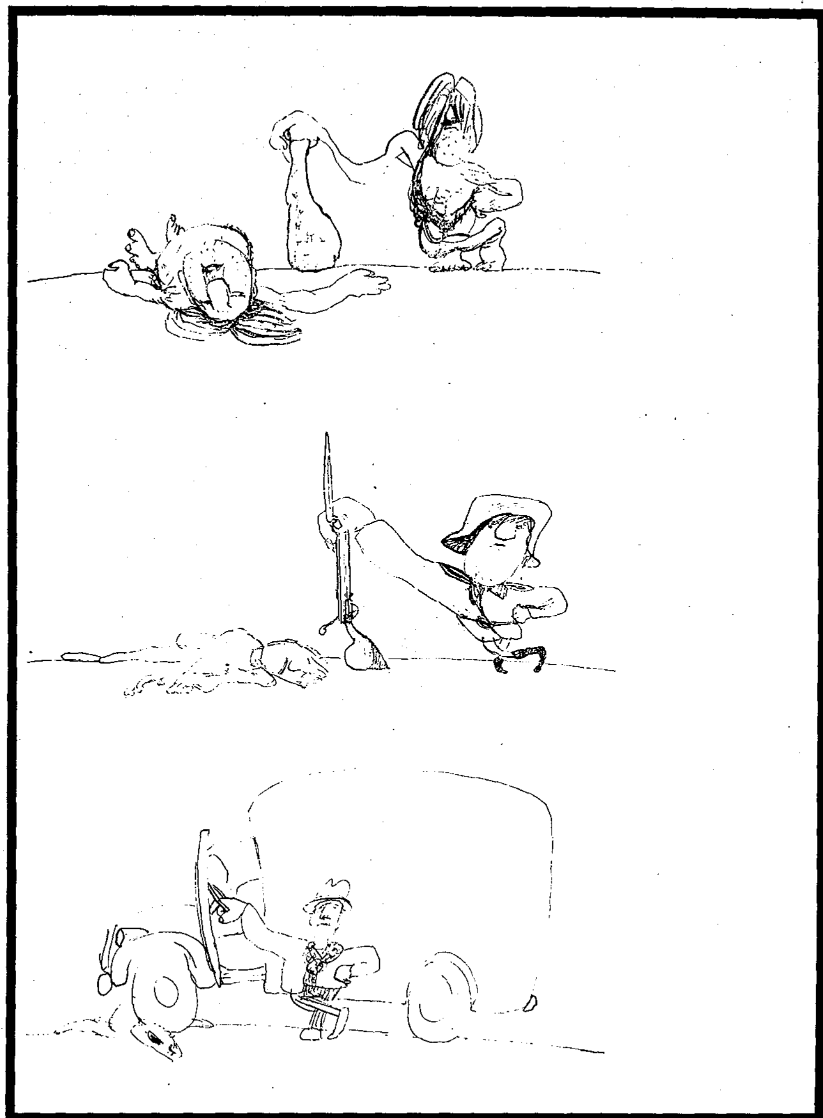
- Wat heeft het nu voor zin niet te gaan stemmen, zolang de overgrote meerderheid dat wel doet?

- Als we blijven stemmen zal inderdaad vrijwel niemand op de gedachte komen dat niet-stemmen veel bewuster kiezen is. Ik heb heus geen illusies dat niet-stemmen iets uitmaakt, kwantitatief gezien. Maar met mijn niet-stemmen kies ik impliciet voor een belangrijk stuk anarchistiese propaganda. Steeds zal ik gedwongen zijn mijn weigering om mee te werken aan de kollektieve verkiezingsfixatie te motiveren.

- Ik stem op een PSP of een PPR omdat daar mensen in zitten die ik niet beschouw als tegenstanders van mijn anarchistiese idealen.

- De PPR? Nota bene. In die partij zie ik de meest burgerlijke, zelfovertuigde bontmutserige intellektuele hobbyisten van Nederland rondlopen. Het agogendom dat in D'66 geen kans heeft gekregen. Die lui staan toch niet voor de belangen van het volk. Er is er niet één bij die in staat is tot individueel klasseverraad. Ze bouwen solotoeren maar houden de eigen schaapjes mooi op het droge.

- We dwalen wel wat af. Het uitgangspunt blijft, dat we de voorkeur geven aan de huidige burgerlijke demokratie met zijn verbrokkelde partijen boven de diktatuur. Als je nog wat wilt behouden van het anarchisme, dan is het toch belangrijk dat je weet dat het parlement machteloos is tegenover de overmacht



van de grote konserns. Nu gaat het erom: waar tast je die macht aan? Door verzet in de fabrieken, in het leger etc. Als je je daarvan bewust bent dan ligt het zwaartepunt toch niet in het parlement, hoewel je liever het parlement hebt dan een dikta-

tor. Daarom kan het aksent in onze propaganda nooit gelegd worden op dat parlement. Mijn stem voor de PSP is dan ook geen politieke, maar een etiese. Omdat ik ook de PSP zie als een goede propagandist voor onze zaak. Dat is voor mij geen beginselpunt.

- Als we nu proberen te komen tot afronding van het gesprek, dan konstateer ik vooral twee in feite aan het traditionele anarchisme vreemde ideeën te hebben gehoord: ten eerste het begrip 'zachte staat', een soort staat die de opkomst en bestendiging van een tegen-kultuur zou gedogen, en verder de idee van het verplichte reformisme, het oportunisties denken voor een anarchist, de aktiviteit van anarchisten die hun idealen noodgedwongen in de ijskast moeten zetten en een parlementaire groepering als de PSP wel degelijk moeten steunen. Ik dacht dat als konklusie van het gesprek mag gelden,dat kennelijk voor meerdere aktivisten in onze gelederen geldt dat zij altans in zoverre moeilijkheden hebben met het traditionele anarchisme dat zij inzien niet te kunnen werken met begrippen als staatloosheid en gezagloosheid. De vraag is: kun je je dan nog anarchist noemen? Ikzelf heb die vraag al eerder ontkennend beantwoord -ondanks mijn grote sympatie voor het anarchisme- omdat ik steeds kies voor het kleinste tegenover het grootste kwaad.

- Ik geloof niet dat het al of niet zich anarchist noemen belangrijk is. Dat is ook niet afhankelijk van de mate waarin de anarchistiese idealen nu hanteerbaar zijn. Kropotkin zag indertijd ook wel dat de Franse revolutie in feite zeer autoritair was, maar hij was niettemin enorm blij met de doorbraak van die revolutie. Zo is mijn houding ook: ik zie de Vietkong nu niet als een anarchistiese kracht, maar ik ben ongelooflijk blij met de nederlaag van de Amerikanen.

- Het lijkt me een schijndilemma. We moeten niet blijven treuren bij de konstatering dat een belangrijk deel van de anarchistiese ideeën op dit moment inadekwaat zijn, of daaruit de konklusie trekken: ik ben geen anarchist. Het gaat er juist om die ideeën aan te passen, ontwikkeling van teorie en praktijk van het anarchisme van vandaag te bevorderen. Vanuit propagandisties oogpunt is het dan juist een zwaktebod je af te vragen of je nog wel anarchist bent. Onze fokus moet zowiezo gericht blijven op die elementen uit de anarchistiese teoriën die voor ons bruikbaar zijn. Zolang zijn wij anarchisten. Propagandisties zijn die ideeën des te bruikbaarder, waar wij ze aanvullen en ongeschikte elementen vervangen. Maar ik dacht niet dat wij aan de basis van de anarchistiese teorie: de propagering van de direkte aksie, de ondermijning van het vertrouwen in de overheid, de afbraak van een onderdrukkend staatsapparaat, mogen frunniken.

kleine kroniek van het protest

De jaren 50 waren de jaren van de koude oorlog. Het waren de jaren van het fanatieke anti-kommunisme, de jaren van angst voor "het oosten". Eigenlijk waren het de jaren van "angst voor alles", jaren "waarin de psychies gesneuvelden van de koude oorlog opgestapeld werden in het massagraf van de reaksie."(1)
Het was een tijd van verstening, waarin onafhankelijk en kritiеs denken bijna onmogelijk was. De jaren 50 waren de jaren van het harde werken, de arbeidsprestatie, want in de "vrije wereld" moest zo snel mogelijk het produktiepeil opgevoerd worden om in ieder geval op dàt gebied te tonen dat het kapitalisme superieur was.
De materiële vooruitgang op de oorlogsjaren werd aangezien voor welvaart en omdat de produktiekapasiteiten enorm stegen konden de sociale voorzieningen uitgebreid worden, zonder de ondernemerswinsten aan te tasten. Met de mythe van de welvaarts- of verzorgingsstaat, die opgang maakte, werd gesuggereerd dat alle maatschappelijke tegenstellingen door welvaartsverhoging opgelost zouden kunnen worden.
De jaren 50 waren daarom een tijdperk van klassenvrede, waarbij de vakbonden de arbeidsrust verzekerden. Het is dan ook geen wonder dat politiek vertaald werd in produktie. Terwijl in het midden van de jaren 50 Daniel Bell zijn boek "Het einde van de ideologie" publiceerde, vierden Lionell Hampton en Bill Haley hun muzikale triomfen onder de jongeren. Want de onvrede onder de jongeren (nozemprobleem geheten) werd ontdaan van alle sociale aspekten en vereenvoudigd tot een voorbijgaand psychologies konflikt: de generatiekloof.
Rond 1960 toen met het optreden van Kroetsjov en de doorzettende destalinisatie de scherpste kanten van de koude

oorlog afgeslepen raakten, ontstond verzet tegen de atoombewapening.
Wat steeds was voorgesteld als de beveiliging tegen kommunistiese overheersing, werd meer en meer ondergaan als een nukleair zwaard van Damocles.
Toch toonde de aanvankelijk kleine, maar gestadig aangroeiende schare atoompacifisten, die met de oprichting van de PSP een partijpolitiek onderkomen gevonden hadden, dat deze nog grotendeels een produkt was van de jaren 50. Immers, de anti-atoombomdemonstratie was niet meer dan een geweldloze getuigenis, die de maatschappelijke struktuur onaangetast liet. Dit simpatieke, maar voor de gevestigde orde vrij ongevaarlijke protest korrespondeerde met de nadruk die in de beginjaren van de PSP op het radikaal-pacifisme werd gelegd. (2) Er waren echter oppositionele stemmen opgegaan, die in de loop van de jaren 60 in aantal en hevigheid zouden toenemen.

Eigenlijk ongemerkt ging de koude oorlog met de cuba-krisis van 1962 ten onder; ongemerkt omdat de welvaart die in de jaren 50 als lokaas was gebruikt, nu pas een beetje werkelijkheid begon te worden. Het auto- en televisiebezit nam flink toe, elektriese apparaten als koelkasten en wasmachienes werden een gebruikelijk onderdeel van het huishouden en de invoering van de vrije zaterdag bracht de mogelijkheid van weekendrekreatie binnen het bereik van grotere groepen. De materiële en geestelijke horizon verruimde zich maar politiek en sociaal bleven de grenzen even nauw. Dit leidde tot een toestand van vervreemding.
Op kultureel gebied leidde deze vervreemding tot opvallend nieuwe vormen, zoals duidelijk werd in de pop-art en happening en in de opkomst van de popmuziek (Beatles). Die zelfde vervreemding manifesteerde zich evenzeer op religieus gebied. Zelfs het optreden van paus Johannes XXIII kon de kerk niet meer behoeden voor grootscheepse geloofsafval, die in de dekonfessionalisering zijn partijpolitiek verlengstuk vond. Ook de herontdekking van de " jonge " Marx, de Marx van de vervreemding past in dit kader van ontkerklijking.

ANTI AUTORITAIR

Aan deze onwerkelijke maatschappelijke situatie kwam in het midden van de jaren 60 een einde. In china vond een ommekeer plaats, die al snel als "kulturele revolutie"bekend raakte. Onder spontane druk van vooral scholieren en studenten moest de autoritaire partijleiding het veld ruimen. Daarna volgde in west-europa en noord-amerika een vergelijkbare ontwikkeling, al zou men in dat geval beter van anti-autoritaire

protestbeweging kunnen spreken (3).
In nederland was Provo in 1965 de initiator van deze protest beweging, in de rest van west-europa waren het studenten-organisaties. Provo kan niet los gezien worden van de daaraan voorafgaande anti-atoombombeweging, waarin vooral plaatselijke Ban-de-bomgroepen aktief waren. In de organisatoriese opbouw van deze groepen was het desentralisme van Provo al herkenbaar.
Wat vooral opviel was de vorm die Provo aan zijn libertaire opvattingen gaf: de provokatie. "Deze provokaties losten echter geen problemen op, maar hadden wel tot gevolg dat zij niet meer verzwegen konden worden." (4) Dat is zonder twijfel de grote bijdrage van Provo geweest aan de stroomversnelling die in die jaren intrad. De ideologiese kant van Provo vertoonde weinig samenhang, maar ernstiger was het zich afzetten tegen het proletariaat door de invoering van de tweedeling provotariaat-klootjesvolk. Inderdaad waren delen van de arbeidersklasse verburgerlijkt, maar door deze tweedeling schopte Provo bewust iedere maatschappelijke basis onder zich weg. Provo maakte daarbij nog de fout om met de produsent ook de konsument te verdoemen. De "verslaafde konsument" is immers geen produkt van een natuurwet, maar van het industriële laatkapitalisme.
Toch, hoe foutief het uitgangspunt ook was, begon met Provo de miljeubewustwording, die zich in de Kabouterbeweging zou uitkristalliseren en vele miljeu-aksiegroepen zou opleveren.
Met Provo begon dus in nederland de anti-autoritaire protestbeweging die na korte tijd ook de universiteiten bereikte. Op vele fronten barstte nu het protest tegen het regentendom los. Dat de televisie een doorslaggevende rol heeft gespeeld in dit proses van massalere bewustwording van de vervreemding, is overduidelijk.

REPRESSIEVE TOLERANTIE

Het antwoord van de regenten kon tolerant zijn, omdat de basis van de maatschappij - het kapitalistiese stelsel - nog grotendeels buitenschot bleef. Marcuse noemde dit de repressieve tolerantie.(5) Op dit punt aangekomen wordt het tijd enige aandacht te schenken aan de ekonomiese ontwikkeling in de jaren 60.

Door de snelle techniese vernieuwingen in de jaren 50, ontstond er bij de ondernemers sterke behoefte aan geld voor investeringen. Het eigen kapitaal was daarvoor vaak te gering en zo raakte het bedrijfsleven steviger dan voorheen aangewezen op banken en institutionele beleggers (pensioenfondsen en verzekeringsmaatschappijen). In de

loop van de jaren 60 raakte de individuele kapitalist wat meer op de achtergrond en waren het ce banken die het kapitalisme gingen simboliseren. Ook dit proses bevorderde in eerste instansie de vervreemding, maar droeg later bij tot een begin van massale maatschappelijke bewustwording.
Want toen bleek dat het met de ideologie begraven proletariaat nog springlevend was. De arbeider kwam nu in aksie voor verbetering van zijn werkomstandigheden en zijn woonomgeving. De arbeider begon aarzelend gepolitiseerd te raken, wat betekende dat hij een speeltuin niet alleen belangrijker vond dan een nieuw bankgebouw en een aantal ontslagen kollegaas belangrijker dan een half prosent dividendverlaging, maar er ook direkte aksie als demonstraties, stakingen en bezettingen tegenover stelde.

Deze overgang van anti-autoritair naar anti-kapitalisties protest aan het eind van de jaren 60 manifesteerde zich op velerlei gebied. Simptomaties voor nederland bijv. was dat het atoompacifisme uitliep op de eis tot demokratisering van het leger (6), dat parallel aan deze ontwikkeling het socialisties element in de PSP een steeds belangrijker rol ging spelen en dat de aanvankelijk elitaire studentenbeweging verbindingen zocht met de arbeidersklasse. (7) Ook de verschuiving in de belangstelling van de"jonge" naar de "oude" Marx, die van Het Kapitaal, was zo'n simptoom.
Terwijl in de buurten en bedrijven het anti-kapitalistiese protest op gang kwam(het duidelijkst in frankrijk tijdens de meidagen van '68 en in italië tijdens het najaar van '69) ging een deel van de anti-autoritaire beweging over in de subkultuur. Deze aan de amerikaanse westkust ontstane en vandaar uitgewaaierde flower-power was echter gedoemd een opmerkelijke, maar toch machteloze variant te blijven op het rijkgeschakeerde patroon van de westerse konsumpsiemaatschappij. Door het negeren van de machtsvraag vormde de subkultuur in wezen slechts een alternatieve vluchtpoging, die via de oosterse mystiek de maatschappelijke realiteit voorgoed de rug toekeerde.

NIEUW FASCISME

Toch is het anti-autoritaire protest als geheel niet verlopen, maar vastgelopen omdat het daarop aansluitende antikapitalistiese protest al in de beginfase de voet werd dwars gezet door de gevestigde orde. De tolerante repressie werd snel van zijn tolerantie ontdaan toen de sociaalkulturele emansipatiebeweging overging in een sociaalekonomiese. Het keerpunt kan men voor nederland zonder aarzelen aanwijzen: de havenstaking van september 1970.



Mei 1968 in Frankrijk

Geholpen door de verslechterende konjunktuur, waarbij de werkgelegenheid als chantagemiddel werd gebruikt, zijn de jaren 70 tot dusverre de jaren geweest van een internationale reaksie van de heersende klasse. In amerika met de verkiezing van Nixon, in frankrijk met het herstel van het gaullisme en in duitsland met het aannemen van de wetten op de noodtoestand werd het duidelijk dat de gevestigde orde zich niet liet wegdemonstreren. In deze landen, maar vooral in italië heeft de offensieve strategie van de burgerij fascistoïde vormen aangenomen. De vervolging van anarchisten en maoïsten in italië (Valpreda), evenzeer als de jacht op de RAF (Baader-Meinhof) en het SPK-Heidelberg in duitsland zijn voorbeelden tot welk een perfektie de autoriteiten de repressie hebben vervolmaakt.(8)
In nederland kan men de afgelopen jaren een aantal feiten konstateren die niet los van elkaar gezien kunnen worden. Versterking van de politie met scherpschutters, toenemende pesterijen tegen de georganiseerde dienstplichtigen (VVDM), politionele aksies tegen krakers, harder optreden tegen surinamers en buitenlandse arbeiders, wettelijke voorbereidingen om demonstraties in de kiem te smoren (kommissie-Mulder) en de persoonsregistratie te bundelen (databank), en dat alles in een klimaat waarbij de roep om wet en orde en aanvallen op sociale voorzieningen als argumenten worden gebruikt om deze repressie uit te oefenen.

Dit "nieuwe fascisme" kenmerkt zich door handhaving van de legale demokratiese fasade. Nieuw is de geleidelijke transformatie van het staatsapparaat; nieuw, omdat dit fascisme "van boven komt" en niet gedragen wordt door een massabasis al worden ijverig pogingen gedaan die te verkrijgen.(9)
Buiten de repressieve politiek van de west-europese regiems openbaart zich de kontrarevolutie in de openlijke fascistiese diktatuur van zuid- europa (griekenland, turkije). Hoe internationaal deze reaksie is, blijkt uit de steeds nauwere politiekoördinatie en uit de hechtere militaire samenwerking in navo-verband. Wat dit laatste betreft, de navo is na het verdwijnen van de koude oorlog niet opgeheven; wat niet zo verwonderlijk is als men bedenkt dat de navo evenzeer tot doel heeft om binnenlandse tegenstanders te bestrijden.
"Een wezenlijk element en misschien zelfs de motor van deze internationale koordinatie is de duidelijke gerichtheid er van - feitelijk - tegen de buitenlandse arbeiders." (10) De "gastarbeiders" uit zuid-europa en noord-afrika, naar west-europa gehaald in het begin van de jaren 60 toen het kapilisme zich in een hausse-periode bevond, worden nu door de heersende klasse gebruikt tegen de arbeidersklasse. Het falen van het kapitalistiese systeem (woningnood, werke-

loosheid) wordt afgewenteld op de ruggen van de buitenlandse arbeiders en -in nederland en engeland- surinamers en indiërs.
In kultureel opzicht kenmerkt het begin van de jaren 70 zich door een duidelijke gerichtheid op de "rustige" jaren 50. Dit als jeugdsentiment voorgestelde koesteren van de kleinburgerlijkheid is een logies supplement van de kontra-revolutie. De subkultuur is gedeeltelijk verzand in de jezusbeweging, een christelijk evangelisme van het oude stempel, versierd met wat subkulturele overblijfselen als kommune en askese. Terecht zegt Gorz dan ook dat "hoe zwaarder de repressie, des te groter is het onvermogen van de onderdrukten om zich zelf te denken als mogelijke subjekten en bewerkers van hun eigen bevrijding en om een eigen ideologie voort te brengen." (11)

MILJEU-AKSIE

In hoeverre zal de repressie zich in de komende jaren nog verscherpen? En wat zijn de mogelijkheden om het verzet van de jaren 60 voort te zetten? Het kapitalisme ziet zich momenteel geplaatst voor enorme, aan het systeem inherente problemen. In de eerste plaats is dat het probleem van de miljeuverontreiniging en in de tweede plaats het verschijnsel van toenemende inflatie.
Verder zien we dat de uitbuiting van de derde wereld zich niet meer beperkt tot de leveransie van grondstoffen, maar dat de grote monopolies in toenemende mate produksiebedrijven in de ontwikkelingslanden vestigen, omdat daar goedkopere arbeidskrachten voorhanden zijn en geen eisen aan de wijze van produseren gesteld worden. Deze ontwikkeling kan op langere termijn de anti-kapitalistiese bewustwording in het westen positief beïnvloeden.
Op kortere termijn is het niet onwaarschijnlijk dat de repressieve aktiviteiten van het regentendom in aantal en hevigheid zullen toenemen. Door het verminderen van de openlijke agressie in azië(vietnam, china), heeft het kapitalisme meer gelegenheid gekregen om zich op de bestrijding van binnenlandse tegenstanders te richten.
Toch zijn er onmiskenbaar barsten ontstaan in de autoritaire gezagsstrukturen. Vooral op het gebied van seksualiteit en religie heeft een mentaliteitsverandering - in zaken als voorbehoedsmiddelen, pornografie, abortus en eutanasie - plaats gevonden. Het sentraal stellen van de eigen verantwoordelijkheid vraagt echter om de machtsmiddelen om deze verantwoordelijkheid uit te oefenen. Dit heeft geleid tot bezettingen van universiteiten, scholen, fabrieken en woningen (kraken). Het vroegere vertrouwen in de burgerlijke

organen van vertegenwoordiging en bestuur is aangetast, vooral nu in de afgelopen jaren gebleken is dat het voeren van direkte aksie in vele gevallen voor kortere of langere tijd resultaten oplevert.
De komende jaren valt te verwachten dat vooral aksies op het gebied van het miljeu de voorkeur verdienen om de gevestigde orde te bestrijden. Niet alleen vinden dergelijke aksies relatief veel weerklank, maar tevens openen ze de mogelijkheid om de betrokkenen te politiseren. Wanneer aan deze laatste voorwaarde voldaan wordt, zal het verzet tegen de heersende technologie een konstante bedreiging voor het kapitalisme vormen. (12)

hans ramaer

noten

(1) Harry Mulisch, "De toekomst van gisteren", pag.50. (1972)
(2) Vgl. L. van der Land, "Het ontstaan van de Pacifistisch Socialistische Partij", pag.110 (1962)
(3) Ook H.J.A.Hofland, "Tegels lichten", spreekt van kulturele revolutie.
(4) Rudolf de Jong, "Anarchisten en provo's", pag.85 (in "Provo, kanttekeningen bij een deelverschijnsel" onder redaktie van F.E.Frenkel) (1968)
(5) Herbert Marcuse, "Repressieve tolerantie" (in "Geweld en vrijheid", pag. 24 e.v.) (1968)
(6) Vgl. de transformatie van de witte BVD als Bond van Dienstweigeraars tot Bond van Dienstplichtigen.
(7) Deze aansluiting werd voor een belangrijk deel gevonden bij de CPN. Het sterkst kwam dit "arbeiderisme" tot uiting in de KEN.
(8) De vrijheid van meningsuiting en drukpers wordt door deze repressie ernstig aangetast, zoals blijkt uit justitieel optreden tegen linkse uitgeverijen in duitsland. Vgl. De Volkskrant van 18 januari jl.
(9) In nederland probeert de VVD deze massabasis te verkrijgen.
(10) Vgl. "Internationale Korrespondentie" nr. 26/27, pag.1 e.v. (1972)
(11) André Gorz, "De actualiteit van de revolutie" (1972)
(12) Miljeu-aksiegroepen als het Centraal Aktiekommitee Rijnmond (CAR) en Strohalm hebben in het verleden aangetoond dat het om meer gaat dan bestrijding van de verschijnselen. Als de oorzaken van de vervuiling niet konsekwent aangetoond en bestreden worden, vervalt de miljeu-aksie in een zelfde soort reformisme als de vakbonden.

zen, boedda en jezusbeweging

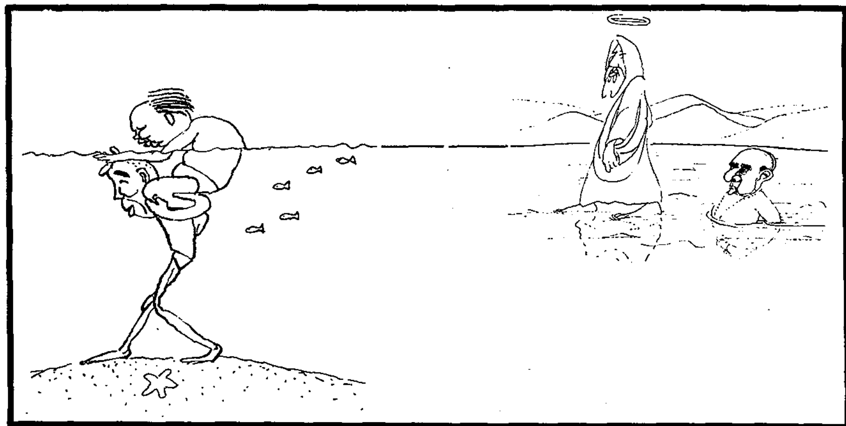
1.

Vanuit mijn woning kijk ik al een jaar lang uit op twee teksten die met kalk op een dode muur zijn aangebracht:"Jezus redt" en - en vlak daarnaast "Zwarte panters redden zichzelf". Daarmee is in het kort de probleemstelling aangegeven die ik nu aan de orde zou willen stellen: moeten wij de hang van vele jongeren naar het mystieke als de grote tegenkracht zien van het streven van aktivisten naar direkte sociale verbeteringen c.q. naar diep ingrijpende strukturele veranderingen in de maatschappelijke orde? Of kunnen "meditatieven" en "aktivisten" iets van elkaar leren?

Voor velen is de protestbeweging van de jongeren op dood spoor gekomen door de veel te hoog gespannen verwachtingen en doordat men, vooral dogmaties-links, onvoldoende heeft nagegaan hoe de doelstellingen en gehanteerde metoden bij anderen, misschien wat onduidelijker gemotiveerden, overkwamen. Na de aktiegolf viel alles uiteen in verschillende groepen: groepen die in veel kleiner aantal doorgingen met hun kritiek tegen de maatschappelijke orde, groepen die het allemaal niet meer zagen en zich gingen aanpassen en groepen die het in allerlei drugs gingen zoeken. Deze druggolf is nu weer voorbij; voor een deel zijn de drugs geintegreerd, voor een ander deel geaksepteerd als deviant gedrag van de zelfde orde als alkoholisme, dat meer op zielenood wijst dan op werkelijke behoefte.

En voor velen is de nieuwe beweging, die we voor het gemak maar de "esoteriese golf" zullen noemen (zen, yoga, meditatie, etc.) en ook de "ontmoetingsgolf" (relatietraining, sensitivity, etc.) dan ook een soort kuur tegen de onmacht, die de aksiejaren met zich mee gebracht hebben, en/of te-

gen de drugverslaving. Men blijft echter trippen, nu niet meer op aksies of drugs, maar op "jezus" en "de ontmoeting". De druggolf en de diskussie daarover hebben als positief effekt gehad dat velen er zich meer van bewust zijn geworden dat je als mens maar een deel van je geestelijke mogelijkheden gebruikt en dat wat wij het "normale bewustzijn" noemen een nogal vernauwde bewustzijnstoestand is, veroorzaakt mede door allerlei vormen van kulturele en sociale repressie. Zowel lichamelijk als geestelijk berust het kennen van de mens op een enorm schiftingsproses, waarbij veel uit de werkelijkheid rondom en in ons uit de boot valt. De roep om bewustzijnsverruiming is uitdrukking van een krachtig protest tegen het rationalisme van de samenleving. De menselijke geest is groter dan verstand en rede. Deze prosessen die ons in een dagelijks versmald bewustzijn houden, dienen stop gezet te worden en een van de middelen daartoe is te mediteren, zodat een direkte relatie ontstaat tussen geest en omgeving. Er zijn geen vaste waarheden, waarden of normen die een absolute geldigheid hebben buiten ons om. Wie na zelfanalyse alle waarden, normen en abstrakties laat vallen, zal geneigd zijn er enkele over te willen houden, zoals solidariteit of rechtvaardigheid. Daarna kan hij deze vervangen door echtheid. En echtheid valt als abstrakte norm weg, als je als mens echt wordt. Dàt keerpunt maken in je leven leidt tot een opheffing van de spanning tussen zijn en behoren, doet zijn en behoren samenvallen in volledige zelfverwerkelijking.
De esoteriese wijsbegeerte leidt tot een andere opvatting over de werkelijkheid: wat de mensen werkelijkheid noemen, is voor de meditatieven een illusie. Wie de verschijnselen voor de werkelijkheid houdt, vindt alleen een lijden. Boedda in een notedop en ook Schopenhauer komt zo weer aan zijn wedergeboorte. Salaris, pensioen en baan zijn hersenschimmen. Wezenlijk is dat een mens ingrijpend verandert als hij zich weer verbonden voelt met het oerwezen, de kosmos, met de natuur desnoods. Eèn leven is meestal niet genoeg voor deze reis naar de zelfkennis, zodat allerlei geloof aan zielsverhuizing en reïnkarnatie aan de orde komt.
Ook de vraag naar het leiderschap wordt gesteld. De leider ontleent zijn legitimiteit aan wat hij is, wat hij geworden is op het Pad. Hij mag en kan vertellen hoe het moet. De mens is op weg naar zelfverwerkelijking en hij zal het allemaal zelf moeten doen. Alle inzicht begint bij de strijd die de mens aanbindt tegen de krachten die hem van de Absolute Realiteit afhouden. Een en ander leidt dan vanzelf tot een daarbij passende andere levenswijze: uiteindelijk alles opgeven, zoals jezus en boedda deden.
Deze inzichten leiden ook tot een andere maatschappij-opvatting. Dit mensbeeld leidt tot een maatschappijbeeld, waarbij de samen-



leving een afspiegeling is van het evolutiestadium van de mens die Op Weg is. Zo wordt een parlementaire demokratie een hoger stadium dan een diktatuur. De kollektieve problemen zijn projekties van individuele problemen. De geestelijke krachten die de ontwikkeling van de relaties tussen de mensen tegenhouden zijn belangrijker dan de maatschappelijke. Wie de maatschappij wil verbeteren moet dus allereerst de geestelijke ontwikkeling van de mens - diens menswording - helpen bevorderen. Afstand doen van materiële zaken is daarbij een eerste begin, is een aksie die uitstijgt boven die van de aktivisten. Maatschappelijke aksies kun je pas voeren als je tot het diepste wezen der dingen bent doorgedrongen. De mens die alle schillen van zich zelf heeft afgepeld kan zich tot op zijn eigen kern openstellen en deze mens is Liefde geworden. Meditatieven zien de politieke aksies binnen de patronen van Liefde en Haat en niet zoals de aktivisten binnen de patronen solidariteit- rechtvaardigheid. Konsekwente zelfverwerkelijking maakt dat je vanzelf uitkomt bij een leefbare samenleving. Er is genoeg om op terug te grijpen: bijbel, talmoed, yoga, zen, boedda, tao, tarot, krishna en ga maar door.
Deze esoteriese beweging heeft begeleidingsverschijnselen die duidelijk van regressieve aard zijn en waardoor het probleem van wat "echt" is zeer akuut wordt. Neem bijv. de jezusbeweging, een opwekkingsbeweging ontstaan in de v.s. en zoals alle reveils die we kennen onortodoks van opzet en gericht tegen de officiële kerk. Zelfbekentenissen, gebedsgenezing, ekstatiese gezangen. Zij kennen de tekenen van jezus' tegenwoordigheid. Stoppen met drugs, met seks, je goed wassen, je haren kort en vooral beleefd zijn tegen je baas. Wanneer belangrijke verworvenheden van de emansipatiebeweging zomaar aan de kant worden gezet (seksualiteitsbeleving, verhouding man-vrouw, etc.) is het toch wel oppas-

sen geblazen. De lieve jezusfreaks brengen ons voor we het weten terug naar de middeleeuwen.

2

Er rijzen dus vooral een tweetal vragen. Hoe moeten we deze esoteriese reveils begrijpen, wat zijn de ontstaans oorzaken? En: wat maakt dat jongeren in de armen van een nieuwe religieusiteit gedreven worden? We zijn er niet mee klaar door over de jezusbeweging te lachen en dan, als we Marx geciteerd hebben (de religieuze ellende is de uitdrukking van en tegelijkertijd het protest tegen de werkelijke maatschappelijke ellende) over te gaan tot de orde van de dag: de dogmatiese diskussies die links verdeeld houden en die bijna fanatiek-religieuze trekken heeft. We doen er goed aan te konstateren dat links geen antwoord heeft op de fundamentele vragen die opgeroepen werden en worden door de beatkultuur, de drugscene, de kommunikatieproblematiek, de esoteriese golf, enz. Links had zijn aktiegolf, maar wat in feite is losgemaakt in die tien jaar durende anti-autoritaire revolutie (1960-1970) is meer dan ekstreem links beseft heeft. Heeft links nú een antwoord op die weg naar de"innerlijkheid"? Romantiek, irrationaliteit, innerlijkheid zijn alle kentekenen van een trend, die zoals we kunnen weten, naar het dulden zoal niet het medevoorbereiden van een nieuw fascisme, kan leiden.
Links heeft er zich weinig van aangetrokken hoe haar bedoelingen overkwamen. Velen zijn afgeknapt tijdens de aksiejaren op de doordrammers en de kretologen onder hen hebben het anti-autoritaire karakter van de aksiejaren geliquideerd. Daardoor werden vele jongeren afgesneden die niet de (dogmaties) -marxistiese kant uit wilden. Misschien heeft dit ook tal van jongeren in de godsdienst gedreven en in de reaktionaire innerlijkheid. Links heeft de fouten van de aksiejaren niet volledig verwerkt en heeft een stuk zelfvernietiging bedreven. We waren in 1969 verder dan nu. Zolang allerlei kommunikatie problemen - waar een duidelijk psychiese kant aan zit - gereduceerd worden tot allerlei problemen binnen het kapitalisme, komen we er niet. Zolang zeer belangrijke verworvenheden uit de aksiejaren (bijv. de roep om medezeggenschap en zelfbeheer) niet herkend worden als grote revolutionaire winst in plaats van ze af te doen met "reformisme" en dan verder op je gat te blijven zitten tot het echte revolutionaire bewustzijn bij de mensen doorbreekt, dan is er iets mis bij links.
Een en ander klemt te meer omdat het esoteries reveil ook geleid heeft tot het opnieuw opnemen van allerlei ondergangsfilosofiën à la het johannes evangelie, terwijl het er nu naar uitziet dat deze filosofiën, gezien de ontzaglijke vernietiging die de mens op aarde aanricht, wel eens voor het eerst een werkelijke grond zouden kunnen hebben.
Stel je nu eens voor dat johannes het "toen al" gezien heeft en dat alle wenselijke zelfvernietiging eigenlijk minder samenhangt met de ontwikkeling van het kapitalisme dan met de aktivitei-

cen van dat roofbouwplegend zoogdier dat mens heet? Waar blijft links dan met zijn teorie, dat de miljeuproblematiek onmogelijk binnen het kapitalisties sisteem kan worden opgelost vanwege de op het winststreven gerichte produktie- en marktpolitiek?
Deze zorg om het miljeu alleen al leidt bij vele jongeren tot de ontwikkeling van een armoede- en soberheidsetos. Moeten we eerst een vredelievend zoogdier worden dank zij de ontdekkingsreis door het eigen innerlijk? Welliswaar is dan wel weer bewezen, dat een etos zich ontwikkelt als reaktie op, als gevolg van wat er geschiedt in de sociaal-ekonomiese onderbouw. Maar met deze konstatering zijn we niet klaar. Want aan het verlangen naar zelfinzicht ligt, evenals aan het aktivisme, een helder begrip over de werking van maatschappij-politieke konditionering ten grondslag: namelijk dat mensen het zat zijn bevelen en orders uit te voeren waarvan ze zelf de zin niet inzien. Ze willen zelf de dingen en hun leven bepalen en zien dat anderen, machtiger dan zij, hun miljeu en hun toekomst verpesten. Dat vergroot de behoefte om zelf je leven in te delen en in te vullen. Als alles hier vervuild is gaan de grote vervuilers toch ook zelf in de bossen van de derde wereld leven?
Deze "nieuwe mens" wil leven vanuit de zachte krachten (Lao-tse, Tolstoi) en vanuit de eerbied voor al wat leeft. Die beleving van eenheid met het omringende staat tegenover het willen leven vanuit macht. Naast de afwijzing van onnodige luxe is er de afwijzing van macht. Eenvoud, soberheid, een niet agressiefmakende voedingswijze dat komt allemaal bij de innerlijke levenswijze. Naar die levensstijl wordt hier niet vanuit de materiele ellende bereikt maar vanuit de verzadiging. Zelfs daarin ging prins Boedda hen voor. Wie het ellendig heeft wil die ellende wegwerken. Lukt dat, dan is dat een verbetering, een hervorming die misschien de "wezenlijke" oorzaken (wat klinkt dat "innerlijk", niet waar) niet wegneemt. Maar die hervormingen kunnen een eerste stap zijn naar veranderingen in het oorzaken sisteem. Dat fundamentele streven moet nooit vergeten worden. Prijsgeven van wat aan hervormingen is bereikt, is even kontra-revolutionair als minachtend neerzien op uiterlijke verbeteringen. Zo'n verworvenheid is ook de parlementaire demokratie.
Het verzet van de jongeren werd door vele partijen en levensbeschouwelijke organisaties als een verzet tegen de demokratie en het parlement gezien. Het protest richtte zich echter meer tegen de uitholling van de funksie van het parlement en de schijndemokratiese vormen die de zgn. demokratieën aannamen dan tegen deze instellingen als zodanig. In het "oude" anarchisme lag het in feite net zo: men zag niets in het parlement omdat je daar niets kon doen. Tegen de machten die deze uitholling veroorzaakten, het kapitaal kort gezegd, werd gestreden. In die eerste fase werden dan ook de anti-autoritaire aspekten sterk benadrukt. Men is daar in een latere fase van te-


Leo Tolstoi

ruggekomen, naar mijn mening ten onrechte. Een der redenen was dat het anti-autoritaire voor velen (voorstanders en tegenstanders) samenviel met het verzet tegen autoriteit en leiderschap als zodanig. Voor anderen (ook voor- en tegenstanders) werd het begrip vereenzelvigd met laissez faire, met "ga je gang maar". Deze terminologiese misverstanden zijn onvoldoende geanaliseerd. Een andere reden was dat men in een latere fase ging inzien dat het autoritaire niet direkt gekoppeld is aan mensen sec, maar aan mensen die deel uitmaken van strukturen.
Zodat men van daaruit dieper doorstootte naar de politiek-maatschappelijke betekenis van allerlei rolpatronen. Voorts heeft een rol gespeeld dat dogmaties-links helemaal

niet zo gebeten is op autoritaire strukturen als het maar dogmaties-linkse strukturen zijn.
Het lijkt me daarom goed om nog eens vast te stellen dat het begrip "anti-autoritair" twee momenten aangeeft: het afwijzen van hiërarchiese verhoudingen tussen mensen, die in beginsel op ongelijkheid berusten en het streven naar direkte radikalisering van de demokratiese verhoudingen in de eigen leef- en werksituatie.
Dan is ook duidelijker dat de afbraak van de anti-autoritaire beweging, mede door dogmaties-links tot enerzijds een zich gewilliger laten terugordenen in de vertrouwde autoritaire sociale kontrole heeft geleid en anderzijds tot een verplaatsing van deze impulsen naar (of versterking van) de esoteriese beweging, die, zij het op andere wijze, altijd al de mens ("op weg naar zelfverwerkelijking") centraal heeft gesteld.
Overigens dient hierbij ook opgemerkt te worden, dat wij levend in een materialistiese samenleving, waarin we mede door de volte, steeds grovere vormen van agressiviteit tot ontwikkeling brengen en minder bedacht zijn op de belangen van de ander, er ook duidelijke maatschappelijke oorzaken zijn waardoor elk mens dwars moet komen te staan op wat we zijn beste kern zouden willen noemen. Dat wat we als vervreemding van de eigen binnenwereld kunnen aanduiden en waarbij maatschappelijke konditioneringen een belangrijke rol spelen, is stellig ook een van de oorzaken waardoor de esoteriese beweging veel aanhang vindt. We hebben hier dan wel een geestelijke pendant voor ons van de ellende-teorie: waar iemand die in armoede verkeert deze eigen armoede opgeheven wenst te zien en daarmee tevreden is, zijn de meditatieven tevreden met de bereikte zelfbezinning zonder dat zij aan de strukturele oorzaken van die zelfvervreemding toekomen.
Naast de afwijzing van macht zien we bij velen van deze jongeren het afwijzen van alles wat "praten" is, een afkeer van woorden, van wat rationeel is.
Woorden en idealen zijn te lang besmet geweest, daar ze in dienst hebben gestaan van de belangen van kerken, levensbeschouwelijke organisaties en partijen, of in dienst van belangen waarmee de gewone mens niet gediend was. Deze jongeren willen altans echt zijn. Het echte kun je overigens snel herkennen in de situatie zelf, zonder de echtheid als abstrakte waarde vooraf te postuleren. De afstand tussen wat je zegt en doet, tussen hoe het is en hoe het hoort moet niet te groot zijn.

3

Inzicht in de betrekkelijke betekenis van de welvaart, afwijzing van macht, de vraag naar legitimatie van de leiders,

de roep om zelfbestemming, het zijn allemaal zaken die binnen de esoteriese beweging in een soms vreemde mengeling met irrationele vormen van ekstase en mystiek aan de orde zijn.
Het zijn echter zonder die mengeling, allemaal fundamentele gegevens van het libertair-socialisties denken.
Als oorzaken voor dit esoteries reveil zou ik willen noemen de likwidatie van de anti-autoritaire fase in de latere aksiejaren, het onvermogen van links om de grote kultuurproblemen op een andere wijze te benaderen dan alleen via de sociaal-ekonomiese analiese, dogmatisme van zowel oud- als nieuwlinks, en het totaal van maatschappelijk bepaalde oorzaken van zelfvervreemding. Als oorzaak wordt ook vaak opgegeven de onmachtsgevoelens die door de aksies, welke zo weinig opleverden, zouden zijn opgeroepen: eerst vochten ze als aktivist tegen de miljeuvernietiging, en nu mag god het doen. Ik weet het niet. Maar er is nog een andere reden waarom het ontstaan van deze beweging niet zonder meer verklaard kan worden uit het "vastlopen" van de bedoelingen in de aksiejaren 60/70. Allereerst is er minder vastgelopen dan we denken. Anderzijds zien wij dat op de plaatsen waar de tegenkultuur (die de westerse welvaartsdemokratie als een schijndemokratie ontmaskerde) een aanvang nam rond 1960 (burgerrechten van de zwarte bevolking, Vietnambeleid),hand in hand met deze civil rights-movement ook de strijd ter hand werd genomen tegen het keiharde materialisme van de westerse wereld. In het literair werk van de beat-generation (Ginsberg, Kerouac) zien we die wonderlijke mengeling van politiek bewustzijn en oosterse nostalgie gezamenlijk optreden. Deze beat-generation - die groter was dan dogmaties links - heeft ongelooflijk veel losgemaakt dat door allerlei groepen (politieke, esoteriese, encounter, underground) afzonderlijk is overgenomen, uitgewerkt en tot een alternatieve levensstijl omgesmeed.
Ook de gestaltterapie, die op het ogenblik de encounterbeweging van nieuwe impulsen voorziet, is niet te denken zonder de grote invloeden van allerlei oosterse metodieken t.a.v. bewustwording en ontmoeting. De ontreddering van het sisteem zal dan ook m.i. een verdere groei veroorzaken van beide bewegingen, of liever van de drie bewegingen: de esoteriese, de encounter- en de libertair-socialistiese beweging.
Zelfzuivering en politiek bewustzijn zullen elkaar aan moeten vullen en elkaar wederzijds doordringen. Dat zal niet kunnen via de bestaande partij politieke en levensbeschouwelijke verhoudingen, hoewel o.a. de deconfessionalisering die zich voordoet in de partijen er duidelijk op wijst dat we hier niet met een geisoleerd verschijnsel te maken hebben.
Een en ander houdt in, dat we de autentieke momenten van deze esoteriese beweging moeten opsporen en ons niet moeten laten

verleiden de hele beweging uit te lachen vanwege de hinderlijke bijverschijnselen die zich daarbij voordoen, zoals de kommercialisering, het fanatisme, de roep om het leiderschap. Wanneer een jezus-boy zegt dat zij die vietnam op hun rekening hebben staan de weg naar jezus nog niet gevonden hebben dan zegt hij iets heel autentieks, op zijn wijze, dat niet achterhaald wordt door zijn uitbarsting in een ekstaties gezang. Hoe weten wij wat echt is.
Wanneer binnen heel deze beweging de legitimiteit van het gezag, van de werkelijke geestelijke leider aan de orde is en voortdurend de nadruk gelegd wordt op het zelfinzicht dat samen opgroeit met de eigen wijze van leven, dan zijn er autentieke dingen aan de orde, die men niet met schimpscheuten af kan doen. Wanneer we bij velen van deze jongeren een ander soort van radikale weigering zien om zich van deze maatschappij afhankelijk te maken, dan moeten we de echtheid hiervan herkennen als een links gegeven en ons niet laten misleiden door een daaropvolgende lyriese vervoering over de diepste grond der dingen.
Wat nog steeds aan de orde is in deze esoteriese beweging is de afwijzing van de autoriteit die zich niet kan legitimeren, de behoefte aan zelfbeheer over de eigen situatie, en de behoefte aan bewustzijnsverruiming niet alleen gebonden aan de drugscene, maar gebonden aan verhoogd zelfinzicht, gezonde voeding, gezonde ademhaling, gezonde sex, gezonde relaties. Wanneer we de autentieke momenten eruit halen, zullen we zien dat we veel van deze bewegingen als een weer ander soort van anarchisties reveil kunnen aanvaarden. Wie op weg is naar het innerlijke ontspoort echter gauw: het is zo heerlijk om te weten dat je de waarheid hebt gevonden en om die aan ieder te brengen, desnoods met dwang. Dat is de weg van de innerlijkheid die naar autoritaire samenlevingsvormen en naar fascisme leidt. Aan de andere kant, en dat kan de esoteriese beweging alleen maar ten goede komen, zal aan die kant een scherpere analiese moeten komen van de mogelijkheid om mensen te veranderen zonder de relatie tot anderen er bij te betrekken en die als korrektief t.a.v. de eigen inzichtsgroei te aanvaarden. Ook zal daar het inzicht moeten rijzen, dat een veranderingsteorie niet mogelijk is zonder de sociaal-ekonomiese voorwaarden te analiseren als blijkt dat sociale ellende de mensen niet bewuster maakt van hun situatie, en de ontreddering van onze samenleving juist aangekaart wordt door groepen die de welvaart uitkotsen. Men kan die strukturen niet alleen maar zien als de uitkomst van het netwerk van iemands individuele betrekkingen met zijn omgeving. De machtsvraag reikt dieper dan alleen de zelfzucht van de mens.
Anderzijds kan de esoteriese beweging zich laten voeden door die andere beweging, die de bewustwording van de mens centraal stelt en waarbij op weer een andere wijze de roep om be-

wustzijnsverruiming gehoord wordt, de - laten we zeggen - ontmoetingsbeweging (sensitivitytrainingen, relatiegroepen, encountergroepen, enz). Meditatie in groepsverband, doorpraten, doorwerken in groepsverband; goede meditatie en groepstrainingen laten juist zien dat de samenleving geen optelsom van individuele zaken is.

In dit verband wilde ik nog wijzen op de overeenstemming tussen het dogmaties meditatieve en het dogmaties revolutionaire: beide doen niets voor de revolutie: de eersten niet, omdat eerst de mens zijn zelfzucht moet overwinnen, de anderen niet



omdat pas vanuit de steeds groter wordende sociale nood het revolutionair bewustzijn kan ontspringen. Hier de enkeling, die zich - in extremo - met zelfverwerkelijking bezig houdt en zich niet laat beroeren door wat om hem heen gebeurt - daar, ook in extremo, de revolutionair die op de totale verelendung zit te wachten en intussen een burgermansbestaan leidt, zolang zijn autoriteiten niet aan de macht zijn.
Hoe kunnen we een en ander, wanneer we naar autentieke progressieve elementen zoeken in deze esoteriese beweging, nu toetsen op bijvoorbeeld zijn reaktionaire impulsen? Allereerst door te weten wie achter een beweging staat: ook Billy Graham, ster van de vorige generatie, komt nu weer aan bod met zijn kruistocht voor christus. Goed bevriend met Nixon belooft dat wel een stukje religieuze zwendel en bedrog. Voorts door het regressief effekt te bekijken: wanneer verworven vrijheden weer ongedaan worden gemaakt (terug op het oude bastion van de sex- en gezinsmoraal bijv.) dan weten we ook waar we aan toe zijn.
Als de revolutie wordt opgevat als het proces waardoor de mensen steeds meer vrijheid weten te veroveren, dan spreekt het vanzelf dat overal daar waar verworven inspraakprocedures teruggedraaid worden, een regressieve macht aan het werk is. Verworven vrijheden dient men niet op te vatten als toevallige niet zo wezenlijke hervormingen, maar als iets waar lang voor gevochten is, en waarvoor altijd bloed gevloeid is.
Verder door goed uit te zien wáár de regressieve ontwikkeling zich voltrekt: een E.O. en een Tros slaan kennelijk aan en de wijze waarop hun programmering geschiedt geeft aan wat 'n regressief karakter draagt.
Tenslotte is alles autentiek wat zelfbeheer in zijn vaandel voert. Vandaar ook, dat ik volstrekt niet juist vind dat er weinig overgebleven is van de aksiejaren. Dat juist nu, in nederland, de roep om meer medezeggenschap in de bedrijven en over de eigen werksituatie (in de harde kern van de maatschappij dus dit keer) gehoord wordt is m.i. zonder meer mede een vrucht van de "anti-autoritaire revolutie".
Hier moet dan wel worden opgemerkt dat deze beweging van de zachte krachten voorbij gaat aan de arbeiders, zoals de studentenbeweging in zijn begintijd. Kunnen arbeiders dan niet vooruitgrijpen op die natechnokratiese mens? Nee natuurlijk niet, want zij zitten met al onze welvaart nog behoorlijk te sappelen om rond te komen en "hebben geen tijd voor deze flauwe kul".
Maar het is niet zo'n ramp, dacht ik. Werkend in de harde kern van de maatschappelijke orde kunnen alleen zij de tegenmacht vormen die nodig is om het ingebouwd geweld van ons kapitalisties sisteem te kunnen keren. Elk der groepen heeft zijn eigen funksie. Utopisten hebben wel eens meer iets aangereikt dat voor anderen grote praktiese konsekwensies had.

simon radius

wat doen anarchisten?

Het eerste wat anarchisten doen is denken en praten. Er zijn niet veel mensen die als anarchist geboren worden en anarchist worden is vaak een verwarrende ervaring, waarin veel overhoop wordt gehaald. Wie bewust anarchist wil zijn bevindt zich voortdurend in een moeilijke situatie, ongeveer zoals een ateist in het middeleeuwse Europa. Het is moeilijk door de denkbarrière heen te breken en anderen ervan te overtuigen dat de noodzaak van een regering (net zoals het bestaan van een god) niet zo vast staat als wel gedacht wordt, dat daar nog wel het een en ander over te zeggen valt en dat die noodzaak misschien zelfs helemaal niet bestaat. Een anarchist moet voor zichzelf een heel nieuw wereldbeeld en een heel nieuwe instelling tegenover de wereld ontwikkelen. Gewoonlijk gebeurt dit door praten met anarchisten of met mensen die dicht bij het anarchisme staan, met name in linkse groepen of bij gelegenheid van linkse aktiviteiten.

Naderhand heeft zelfs de meest rechtlijnige anarchist nog wel kontakten met niet-anarchisten, waardoor onvermijdelijk

---

"Wat doen anarchisten ?" is een wat bekorte versie van het slothoofdstuk van het door Nicolas Walter geschreven boekje "About anarchism". Walter schreef het oorspronkelijk voor het 100ste nummer van het engelse maandblad Anarchy (juli 1969). Het uitstekende overzicht van anarchistiese teorie en praktijk is kort geleden in het nederlands verschenen onder de titel "Wat is een anarchist?". Verkrijgbaar bij uitgeverij Miro, Nobelweg 108, Wageningen tegen de prijs van ƒ 1,75.

een verspreiding van de anarchistiese ideeën plaats heeft. Bij iedere anarchist die niet een louter filosofiese anarchist is, is in zijn gedrag thuis, in de omgang met zijn vrienden of op het werk wel iets van de invloed van die ideeën merkbaar. Niet alle anarchisten, maar heel veel toch, maken zich minder druk dan de meeste andere mensen om de trouw van hun vrouw, de gehoorzaamheid van hun kinderen, het gedrag van hun buren of de manier van werken van hun kollegaas. Anarchistiese werknemers en burgers doen minder gemakkelijk wat hun gezegd wordt en anarchistiese ouders en leraren dwingen anderen ook niet zo gemakkelijk om dingen te doen die ze niet willen. Van een anarchisme dat niet blijkt in iemands persoonlijke leven is niet veel te verwachten.

Er zijn wel anarchisten die niet verder gaan dan voor zich zelf een mening te vormen en dan nog alleen maar voor wat hun eigen leven betreft, maar de meeste anarchisten willen hun ideeën ook uitdragen. Als het over politieke of maatschappelijke kwesties gaat, brengen zij hun libertaire standpunt naarvoren en als er publieke belangen op het spel staan, stellen zij libertaire oplossingen voor. Maar om werkelijk wat te bereiken is het nodig om met andere anarchisten samen te werken of een politieke groep te vormen, die wat meer doet dan bij tijd en gelegenheid eens bij elkaar te komen. Er is organisatie nodig om propaganda te maken en tot aktie te komen.

Een anarchistiese organisatie begint als diskussiegroep. Als deze goed van de grond komt, ontwikkelt hij zich in twee richtingen: hij zoekt kontakt met andere groepen en hij begint naar buiten aktief te worden. Uit de kontakten met andere groepen kan uiteindelijk een soort federatie ontstaan die de aktiviteiten van de verschillende groepen op elkaar afstemt en hen in staat stelt grotere akties te ondernemen. In de meeste gevallen begint de anarchistiese aktie als propaganda om de hoofdgedachten van het anarchisme bekend te maken. Dit kan gebeuren door propaganda van het woord en door propaganda van de daad.

Het gesproken woord is op het ogenblik minder als propagandamiddel in gebruik dan vroeger. Toch kunnen openbare bijeenkomsten in de open lucht of in een huis of zaal nog altijd een goede metode zijn om mensen rechtstreeks te bereiken. De laatste stap naar het anarchisme wordt vaak gezet onder invloed van een persoonlijk kontakt. Een bijeenkomst is daar een mooie gelegenheid voor. Behalve het houden van eigen bijeenkomsten is ook het bijwonen van andere bijeenkomsten een goede manier om anarchistiese ideeën te verspreiden. Je kunt dit doen door aan de diskussies deel te nemen of door te interrumperen.

Radio en televisie zijn wel het meest efficiente middel om veel mensen met het gesproken woord te bereiken. Er zijn ook wel anarchisten geweest wie het gelukt is met bepaalde programmaas een zekere belangstelling te wekken. Maar in feite vallen radio en televisie als propagandamiddel tegen omdat ze niet zo geschikt zijn om geheel nieuwe ideeën goed te laten overkomen en dat zijn de anarchistiese ideeën voor het gros van de luisteraars en kijkers nog altijd. Als men radio of televisie wil gebruiken om een boodschap over te brengen dan lukt dat waarschijnlijk het beste door deze in een verhaaltje te verpakken. Hetzelfde geldt voor toneel en film. In bekwame handen zijn ze prima voor propaganda te gebruiken. In de praktijk zijn er echter niet zo veel anarchisten geweest die kans hebben gezien deze kanalen goed te benutten.

Om de boodschap volledig te maken is naast het gesproken woord ook het geschreven woord nodig. In feite is dat altijd het meest gebruikte propagandamiddel geweest. Ondergronds bestaat de gedachte van een wereld zonder regering misschien al eeuwen en bij radikale volksbewegingen kwam hij soms wel aan de oppervlakte, maar hij kwam pas goed in het openbaar door de boeken van mensen als Paine, Godwin, Proudhon en Stirner. Toen de gedachte vaste voet kreeg en gestalte aannam in de vorm van georganiseerde groepen, ontstond er een stroom van blaadjes, pamfletten en brochures die voor de anarchistiese beweging nog altijd het voornaamste kommunikatiemiddel vormen. Sommige van die publikaties waren heel goed, de meeste tamelijk slecht. Maar al bij al hebben die vele publikaties toch gemaakt dat de anarchistiese beweging zich niet in zichzelf opsloot, maar voortdurend in gesprek bleef met de buitenwereld. Wat voor het gesproken woord geldt, geldt ook hier: naast het uitgeven van anarchistiese publikaties is het goed ook in niet-anarchistiese bladen te schrijven en niet typies anarchistiese boeken uit te geven om zo niet-anarchistiese lezers te bereiken.

Het gesproken en geschreven woord zijn noodzakelijk maar niet voldoende. We kunnen nog zo veel schrijven en praten, als we bij algemene uiteenzettingen blijven komen we geen stap verder. We moeten bepaalde problemen aan de orde stellen op een ogenblik dat deze in de belangstelling staan of we moeten de aandacht op onze ideeën proberen te vestigen door iets dat opzien baart. Het eerste is agitatie het tweede propaganda van de daad.

Agitatie is de toepassing van een politieke teorie op een konkrete situatie. Anarchistiese agitatie krijgt zin als de mensen bijzonder gevoelig zijn geworden voor de anarchistiese ideeën door bepaalde spanningen, bv. in geval van een bin-

nenlandse oorlog tussen staten, bij arbeidskonflikten, bij campagnes tegen onderdrukking of bij publieke schandalen. In wezen is agitatie propaganda met de neus op de feiten en klaar voor gebruik. Als het duidelijk wordt hoe een bepaalde toestand in elkaar zit is er niet zoveel belangstelling voor algemene teorieën en meer voor konkrete voorstellen. Op zo'n ogenblik kun je precies aanwijzen wat er verkeerd zit in het bestaande systeem en aangegeven wat er aan te doen is. Bij tijden heeft anarchistiese agitatie veel sukses gehad, vóór de eerste wereldoorlog in Frankrijk, Spanje en de Verenigde Staten, erna in Rusland, Italië en China, en in de dertiger jaren in Spanje.

Door anarchisten en door tegenstanders is het begrip propaganda van de daad dikwijls verkeerd opgevat. Het kwam voor het eerst in gebruik in de zeventiger jaren van de vorige eeuw. Toen sloeg het op demonstraties, relletjes en opstanden die meer bedoeld waren als simboliese akties om de aandacht ergens op te vestigen dan om meteen resultaat te bereiken. Het ging om een propaganda die niet zou bestaan uit praten over wat men zou kunnen doen maar uit nieuws over wat er gedaan was. Zeker in het begin betekende dat niet het gebruiken van geweld en al helemaal niet het vermoorden van mensen. Maar na de vele aanslagen die individuele anarchisten, in de negentiger jaren van de vorige eeuw hebben gepleegd werd propaganda van de daad in het spraakgebruik hetzelfde als het gebruik van geweld en die opvatting is nog altijd niet verdwenen.

Anarchisten die nu propaganda van de daad willen voeren hebben daarbij meestal typies geweldloze metoden op het oog en niet zo gauw gewelddadige. Het zullen ook eerder akties zijn tegen bommen dan akties met bommen. In feite heeft de uitdrukking propaganda van de daad weer zijn oude betekenis teruggekregen ofschoon de vorm waarin het gebeurt nu vaak wel een stuk anders is geworden: sit-downs, sit-ins, politieke figuren of instanties openlijk voor schut zetten en heel originele demonstraties. Propaganda van de daad hoeft niet per sé onwettig te zijn maar is het vaak wel. Burgelijke ongehoorzaamheid is een vorm van propaganda van de daad waarbij opzettelijk en openlijk de wet wordt overtreden om de aandacht ergens op te vestigen. Veel anarchisten houden er niet van omdat ze daarmee wetens en willens straf uitlokken, hetgeen vrijwillig kontakt met de overheid inhoudt, iets waar veel anarchisten niet voor voelen. Maar soms hebben anarchisten er een goed propagandamiddel in gezien.

Agitatie, vooral als er iets mee wordt bereikt, en propaganda van de daad, vooral als er wetten mee worden overtreden, gaan verder dan loutere propaganda. Agitatie zet tot daden aan, propaganda van de daad is een daad. Als het zover is worden de anarchisten mensen waar je rekening mee moet houden.

De meest voorkomende vorm van anarchistiese aktie is agitatie over een of andere kwestie of deelname aan de een of andere kampanje. De kampanje kan reformisties zijn, om verbeteringen voor elkaar te krijgen binnen de bestaande machts- en eigendomsverhoudingen, of revolutionair, om die verhoudingen zelf te veranderen, hij kan wettig zijn of onwettig of beide, gewelddadig of geweldloos, er kan uitzicht op sukses zijn of helemaal niet. Het kan zijn dat de anarchisten invloed op de campagne hebben en hem zelfs beheersen, of dat ze gewoon een van de vele groepen zijn die meedoen. Er zijn heel wat aktiemogelijkheden te bedenken en anarchisten hebben er daarvan heel wat geprobeerd. De aktievorm die de anarchisten het meest ligt en die ook het meest typies anarchisties is is de direkte aktie.

Ook over direkte aktie bestaan de nodige misverstanden. Toen de uitdrukking in de negentiger jaren van de vorige eeuw in gebruik kwam betekende hij gewoon het tegengestelde van 'politieke', dat wilde zeggen parlementaire aktie. In de arbeidersbeweging wilde dat zeggen akties tegen de werkgevers, in het bijzonder stakingen, boykot, sabotage, door de arbeiders gezien als voorbereidingen en oefeningen voor de revolutie. Het eigene van de direkte akties is dat ze niet door vertegenwoordigers gebeuren maar door de betrokken mensen zelf, die proberen zelf iets aan hun situatie te veranderen. Direkte akties zijn bedoeld om echt iets te bereiken en niet enkel om de aandacht ergens op te vestigen.

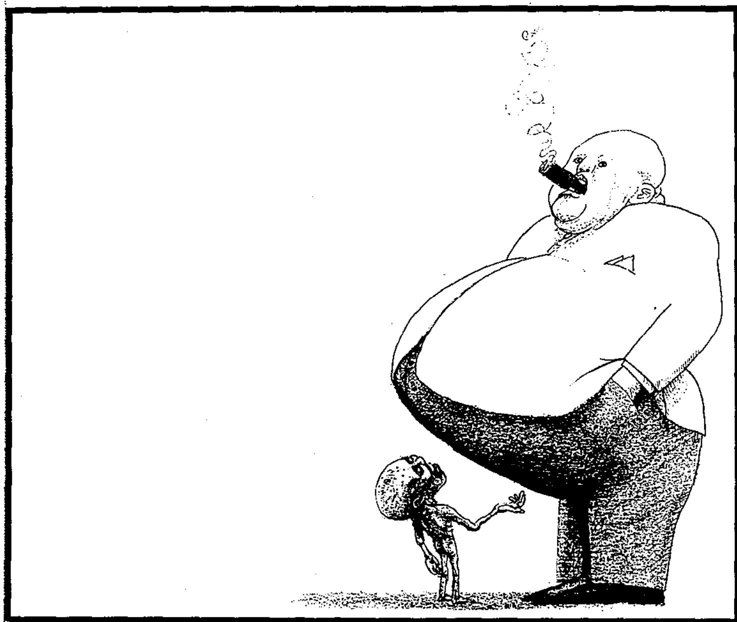
Tot zover lijkt de zaak nogal duidelijk maar in de praktijk is het woord direkte aktie ook gebruikt voor propaganda van de daad en in het bijzonder voor burgerlijke ongehoorzaamheid. De metoden van de direkte aktie zijn vooral ontwikkeld in de franse syndikalistiese beweging als reaktie op de ekstremistiese metoden van de propaganda van de daad. De syndikalisten wilden zich niet op een zijspoor laten rangeren door opzienbarende daden die niet veel opleverden en hielden het liever op werk dat niet zo spektakulair was maar dat wel effekt had. Zo was de teorie tenminste. Maar toen de syndikalistiese beweging groter werd en in konflikt kwam met de bestaande verhoudingen in Frankrijk, Spanje, Italië, de Verenigde Staten, Engeland en Rusland, toen kregen de hoogtepunten van de direkte aktie dezelfde funktie als de propaganda van de daad. Toen Ghandi direkte aktie begon te noemen wat in feite een geweldloze vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid was, ging men de woorden burgerlijke ongehoorzaamheid, propaganda van de daad en direkte aktie door elkaar gebruiken. Op het laatst betekenden ze alle drie ongeveer hetzelfde, dat wil zeggen ongeveer iedere vorm van politieke aktie die tegen de wet ingaat of zich op een andere manier niet aan de regels van de wettelijke etikette houdt.

tesen over imperialisme

Ter herinnering aan de 100ste verjaardag van de enkele jaren geleden overleden filosoof en literator Bertrand Russell organiseerde de "Bertrand Russell Peace Foundation" vorig jaar in Linz (oostenrijk) een symposium over "de invloedssferen in de eeuw van het imperialisme". Ongeveer 75 akademies gevormde deelnemers uit prakties alle delen van de wereld kwamen naar dit kongres. Een aantal was vooral gekomen om kopstukken als Noam Chomsky, Jean Paul Sartre en Ernest Mandel eens in levende lijve te ontmoeten. Voor velen leverde dit meteen de eerste teleurstelling op: deze kopstukken verschenen niet.

Een andere teleurstelling ontstond door het ontbreken van elke behoorlijke diskussie. Dat deze niet van de grond kwam, had in de eerste plaats een organisatoriese reden. Vijf en veertig van de aanwezigen hadden een nota vervaardigd. Iedere notaschrijver zou zoveel mogelijk de kans krijgen om zijn stuk mondeling plenair of in de twee ingestelde (historiese en socio-ekonomiese) werkgroepen te introduseren. Daar voor het kongres slechts vier dagen waren uitgetrokken, kwam het door tijdnood veelal niet tot diskussie. Kwam het wèl zover, dan bleef de diskussie meestal inhoudelijk beneden de maat door persoonlijke aanvallen, vooral waar marxisten de boventoon voerden.
Arthur Lehning, medewerker van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam, al in de jaren 20 voor een anarchistiese samenleving pleitend, ondervond tot welk autoritair gedrag zulke dogmatici zich laten verleiden. Toen hij zijn onderwerp over het nut om kennis te nemen van Bakoenin inzake anti-imperialisme introduceerde, probeerde èèn van de aanwezigen hem luidruchtig het zwijgen op te leggen.

Droeg de diskussie niet bij tot een duidelijker stellingname ten aanzien van het imperialisme, ook het "kongres" leverde niets in die richting op. Dr. Hasselbach, vicevoorzitter van het symposium keek dan ook verward toen ik vroeg of het nog tot een standpuntbepaling zou komen tijdens de afsluitende zitting. "Het gaat hier om een wetenschappelijk symposium en daar worden geen resoluties aangenomen", zo verklaarde hij.
Dit houdt niet in dat er geen zinnige dingen zijn gezegd. Een aantal mensen had uitstekende nota's vervaardigd. Om een indruk te geven waar en hoe "imperialisme" zijn inhoud krijgt wanneer historici, juristen, filosofen, e.d. elkaar ontmoeten, volgt hier een samenvatting van vier nota's. Vladimir Dedijer (hoogleraar geschiedenis Ljubjana) besteedde aandacht aan "de evolutie van het konsept invloedssferen". Lelio Basso (rechten en filosofie, Rome) maakte "een analyse van de klassieke teorieën over imperialisme" en Mihailo Markovic (hoogleraar filosofie Belgrado) herinnerde aan "de tegenstellingen in staten met een socialistiese konstitutie". Arthur Lehning leidde "het nut van het lezen van Bakoenin inzake antiimperialisme" in.



INVLOEDSSFEER

Dedijer volgt in zijn omschrijving van "invloedssferen" de definitie van prof. Oppenheim in diens "International Law". Het gaat om een beschrijving van een gebied dat eksklusief is gereserveerd voor een bezetting in de toekomst door een macht, die reeds aangrenzende gebieden bezet heeft. Dedijer noemt de sovjet-unie als voorbeeld van zo'n gebied.
Als de revolutie in rusland uitbreekt, aan het eind van 1917, leggen haar vroegere bondgenoten engeland en frankrijk samen met de verenigde staten in geheime verdragen de verdeling van rusland vast. Zij hopen dat het nieuwe revolutionaire regiem onder invloed van agressie ineen zal storten. De agressie zal eerst door duitsland worden uitgeoefend en mogen deze pogingen mislukken, dan zal er openlijke interventie volgen van de legers van een dozijn kapitalistiese staten onder aanvoering van de v.s., engeland, frankrijk, tsjechoslowakije en japan.
De eerste van de geheime overeenkomsten wordt gesloten in december 1917 tussen engeland en frankrijk onder goedkeuring van de v.s.Frankrijk besluit tot gewapende strijd tegen de nieuwe russiese revolutionaire regering in de Oekraïne, de Krimm en Bessarabië. Engeland kiest gebieden in de Kaukasus. In het voorjaar van 1918, nadat rusland een vredesverdrag met duitsland heeft gesloten, landen amerikaanse, britse en franse troepen in moermansk. Britse en japanse troepen nemen Wladiwostok.
De dagen van de eerste wereldoorlog roepen in herinnering dat leidende staatslieden in het geheim belangrijke beslissingen nemen met betrekking tot het lot van vele derden. Lenin heeft in het vredesdekreet de meeste van de geheime verdragen door de grootmachten gesloten, gepubliceerd.
In onze dagen is echter geen regering eerlijk genoeg om zijn geheime verdragen te publiceren. Alleen moedige enkelingen als Daniel Ellsberg in het geval van de Pentagon-papers, durven het iniatief en het risiko te nemen. Deze gewetensvolle amerikaan ontmaskerde de imperialistiese politiek van de leidende klasse. "Het is jammer dat er geen Ellsbergs zijn in kringen van andere grootmachten. Hoe moeten wij op dit moment oordelen over Nixon's gang naar Peking en Moskou in zover dit indochina betreft?"

IMPERIALISME

De vraag ligt voor de hand waarom bepaalde staten hun invloed willen doen gelden in gebieden waar zij niets te maken hebben. Bij de analyse daarvan krijgt telkens het

ekonomies aspekt zware nadruk. De (imperialistiese) staat is uit op vooral ekonomiese ekspansie in andere gebieden dan waar die staat zelf is gevestigd. Het is vooral Basso die hier vanuit de "klassieken" op het gebied van imperialisme (Rosa Luxemburg, Bucharin, Lenin) een antwoord op probeert te vinden.
Basso herinnert eraan dat het woord "imperialisme" in de eerste plaats als een synoniem voor Bonapartisme wordt gebruikt. Vervolgens is het een aanduiding voor de verschillende aspekten van de politiek van Napoleon III. Dan doet het zijn intrede in het engelse spraakgebruik bij de afkondiging van het indiase Empire. Later, wanneer de imperialistiese politiek zijn aanhangers in het liberale kamp gaat vinden, wordt imperialisme vergoedelijkt als 'een missie ter bevordering van de beschaving'. In de zelfde periode nemen de duitse marxisten het begrip in hun woordenschat op om er een nieuwe fase in de ontwikkeling van het kapitalisme mee aan te duiden. Alle marxistiese schrijvers houden het erop dat imperialisme een noodzakelijk verschijnsel is, dat zijn grond vindt in het kapitalisme. Op zeker moment in de ontwikkeling wordt het kapitalisme gedwongen om nieuwe vormen aan te nemen, in dit geval 'imperialistiese'. Gesproken kan worden van een nieuwe, noodzakelijke, fase in de geschiedenis.
Niet-marxisten daarentegen ontkennen de relatie tussen imperialisme en kapitalisme. Zij typeren het imperialisme als een politieke keuze die tegemoet komt aan de machtshonger van mensen en staten. In hun visie is er geen sprake van historiese noodzakelijkheid.
Marxisten verwerpen deze verklaring omdat verschijnselen, dus ook het imperialistiese verschijnsel, slechts vanuit een geheel verklaard kunnen worden.

KOLONISATIE

Alvorens naar het geheel te kijken kan het geen kwaad de historiese aanzet ten aanzien van het woord 'imperialisme' af te ronden.
Tot het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw was het niet mogelijk te spreken van imperialisme als primair verschijnsel, aldus Basso. Er zijn wel koloniale krachten in de wereld werkzaam, die de kapitalistiese ontwikkeling bevorderen. Zo is er sprake van openlijke plundering van de rijkdommen uit de kolonies en de slavenhandel. Maar zolang engeland de enige grote industriele macht in de wereld blijft, is het onmogelijk te spreken van imperialisme als een nieuwe fase van kapitalisme. Rond 1890 echter gaan de v.s. en duitsland een ernstige bedreiging vormen voor engeland. Onder druk van het bij hen tot ontwikkeling komende kapitalisme komt de noodzaak van het voeren van een ekpansie poli-

tiek naar voren. De ekpansie heeft alleen een blijvend effekt wanneer een militair apparaat als waarborg voor het behoud kan worden ingezet. Het gevolg is dat de bewapening sterk groeit, vooral de duitse vloot breidt enorm uit.
Drie belangrijke gebeurtenissen rond de eeuwwisseling zijn van belang om het imperialisme als kapitalistiese fase te begrijpen. In de eerste plaats is er de kolonisatie door de v.s. Ze bezet hawai en voert oorlog om cuba, filippijnen en porto rico. In de tweede plaats bekroont de engelse boerencorlog de imperialistiese droom van Cecil Rhodes (rhodesië!). Ten derde noemt Basso de gezamenlijke ekspeditie van de grootmachten tegen china onder het ekskuus om de Boxer-opstand te onderdrukken. In deze historiese kontekst krijgt het woord 'imperialisme' een nieuwe betekenis.

Deze betekenis past in de marxistiese gedachte over het kapitalisme waar het om opeenhoping van kapitaal gaat. Dit akkumulatieproses wordt gezien als een vitale noodzakelijkheid, welk zich niet kan ontplooien zonder een begeleidend proses van ekspansie. Rosa Luxemburg vestigt in dit verband de aandacht op het volgende punt. In haar visie bestaat tussen kapitalistiese en niet-kapitalistiese gebieden een relatie in de vorm van een overheersing/afhankelijkheids relatie. Niet-kapitalistiese gebieden worden als invloedssferen binnen het netwerk van kapitalistiese relaties getrokken en langs die weg gedwongen om hun ekonomie in een kapitalistiese om te vormen. Dit houdt in dat het kapitalisme de rest van de wereld niet op voet van gelijkheid kán benaderen, met andere woorden ze móet een ekspansionistiese politiek bedrijven. De benadering vanuit de ongelijke posities verschaft een reden voor de aanwezigheid van een militair apparaat. Dit militair apparaat is niet alleen een middel tot onderdrukking, het schept tevens een aanvullende en vervangende markt voor de kapitalistiese produksie. De militaire bestedingen helpen het akkumulatieproses zijn eigen tegenstellingen te overwinnen. Het militair apparaat wordt van noodzakelijke verspilling in een moreel kader omgevormd tot 'noodzakelijk kwaad'. Imperialisme wordt zo de uitbouw van kapitalistiese produksierelaties op wereldschaal. Bucharin trekt dit door en signaleert dat een staat die zich hiermee inlaat geen demokratiese staat kan zijn. Het parlement van zo'n staat is teruggebracht tot een dekoratie, waar de beslissingen reeds op voorhand door de industriële bonzen zijn genomen.

SOCIALISTIES

Is het staten met een socialistiese grondwet gelukt zich van dit alles te ontdoen?, vraagt Markovic zich af. Het antwoord luidt ontkennend. Een grote kloof wordt aangetroffen tussen




de socialistiese prinsipes en de sociale werkelijkheid. Nog steeds bestaan allerlei soorten van sociale ongelijkheid, overheersing en onderdrukking, karakteristiek voor een klassemaatschappij. Wanneer een hierarchiese en autoritaire politieke struktuur wordt ontwikkeld, leidt deze onvermijdelijk tot restauratie van enige typiese klasse tegenstellingen, aldus Marcivic.
De produksiemiddelen kunnen zijn genationaliseerd, nooit kunnen ze echt sociaal eigendom zijn geworden. Zij zijn aan de produsenten ontvreemd en komen nu ten volle ter beschikking aan de nieuwe leidende elite.
Een van de nadelen van deze maatschappijen is, dat zij niet voldoende de demokratiese en niet-gewelddadige strategieën van konfliktoplossing hebben weten te ontwikkelen. Dit is niet alleen gelegen in het feit, dat het aan demokratiese traditie ontbreekt. De reden ligt vooral opgesloten in de revolutionaire beweging zelf. Wil deze beweging de overwinning behalen dan moet zij een monolitiese eenheid, uitzonderlijke discipline en een geest-van-niet-kompromis-bereidzijnde militantie kreëren. Deelnemers van zo'n beweging, gedurende tientallen jaren getraind, blijven een klassevijand zien ook daar waar nauwelijks van zoiets sprake is. Het is gemakkelijk zulke deelnemers zo te manipuleren dat zij overaktief zijn in het reageren op wat dan 'verborgen vormen van klassevijand-

schap' heet. Zeker is dat staten met een socialistiese konstitutie een grote politieke en ekonomiese verandering ondergingen. Het private eigendom van de produktiemiddelen is opgeheven en een systeem van door de staat geleide ekonomie is ingevoerd. Nochtans neemt Marcovic drie basistegenstellingen te kunnen analyseren ten aanzien van de beloften in socialistiese grondwet gedaan. De eerste is een voortdurend, in vele gevallen latent aanwezig, konflikt tussen de heersende burokratie en de ontkrachte werkende massa. Ten tweede bestaat er een voortdurende strijd tussen de verschillende lagen in het burokratiese geheel zelf. Als laatste punt noemt Marcovic de enorme moeite die de centrale macht zich getroost om kontrole te hebben over de nationale, regionale en lokale leiders. Deze leiders streven zelf weer naar het vergroten van hun zelfstandigheid.
De voortdurend elkaar tegenstrevende krachten geven aanleiding en voedsel aan anti-nationalistiese bewegingen en militaire interventies, die in het internationale veld een duidelijk imperialisties karakter vertonen, aldus Marcovic.

BAKOENIN

Deze verwording van het socialistiese idee noopt Arthur Lehning ertoe het nut te benadrukken om vooral Bakoenin te lezen inzake het anti-imperialisme. Bakoenin heeft er honderd jaar geleden reeds op gewezen, dat een eind aan het imperialisme maken en het kapitalisme vernietigen, nog niet een opheffing van de onderdrukking met zich meebrengt.
Marx en de marxisten beschouwen het imperialisme als een konsekwensie van het kapitalisme. Bakoenin daarentegen ziet het als een konsekwensie van sterke staten en gecentraliseerde machten. De moderne kapitalistiese produksie en bankspekulaties vereisen een volledig ontwikkeld sentralisties staatsapparaat. De moderne staat heeft daarom als doel in zich een militaire staat, en een militaire staat wordt gedreven door zijn eigen logika, namelijk die van veroverende staat. Een sterke staat echter kan alleen bestaansrecht verwerven door zijn militaire kracht en een burokratiese centralisatie. Iedere staat, zelfs wanneer hij in de meest liberale en demokratiese wijze zich aan ons voordoet, is per definitie gebaseerd op overheersing en geweld. Daarom kan die staat geen gelijkheid garanderen; de basis, de vrijheid namelijk, ontbreekt daarvoor. De meest sinistere samenvoeging voor Bakoenin is de kombinatie socialisme/absolutisme. Dit kan niet anders dan tot een autoritair, doktrinair of institutioneel socialisme leiden. "Laten wij socialisten zijn, maar laten wij nooit schapen worden." (Bakoenin).

thom holterman

boeken

TECHNIEK EN KLASSEMAATSCHAPPIJ

In Gorz's tweede in het nederlands vertaalde bundel opstellen over de West-Europese arbeidersbeweging ("De actualiteit van de revolutie") is het hoofdtema opnieuw de noodzaak van een werkelijk revolutionaire partij en vakbeweging. De eerste drie opstellen in deze nieuwe bundel doen na alles wat hij er in "Het moeilijke socialisme" over schreef een beetje overbodig aan. Met het vierde en laatste opstel over techniek, technici en klassestrijd maakt Gorz echter weer veel goed.
Het is een uitstekende analyse, waarin hij aantoont dat de produksiemiddelen onder kapitalistiese produksieverhoudingen nooit "neutraal" kunnen zijn, zoals vroeger wel door marxisten werd beweerd.
Gorz zet zich in dit opstel ook af tegen Serge Mallet en zijn "nieuwe arbeidersklasse" van technici. Door de toenemende scholing wordt het onderscheid tussen "oude" en "nieuwe" arbeidersklasse steeds geringer, meent Gorz. Toch wordt door die ontwikkeling steeds duidelijker dat produksie en opleiding, arbeid en kultuur in het kapitalisme gescheiden zijn. Want zegt Gorz " de kapitalistiese arbeidsdeling met zijn scheiding van hoofd- en handwerk, uitvoering en beslissingsmacht, produksie en bestuur is evenzeer een techniek tot overheersing als een produksietechniek.
("De actualiteit van de revolutie", André Gorz; uitgave Van Gennep, Amsterdam, 1972; prijs ƒ 9,90) (hr)

RADENMAATSCHAPPIJ EN EKONOMIE

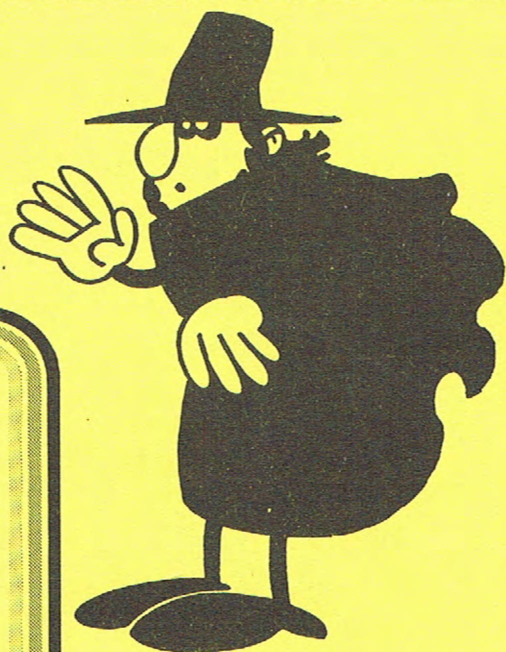
In het voorwoord van het eveneens bij De Vlam verkrijgbare werk van de vooroorlogse GIC (Groepen van Internationale Communisten, later opgegaan in de Spartacusbond) "De grondbeginselen van de communistische produktie" wordt betoogd (1935) dat het politiek-ekonomiese ideaal der arbeidersmassa gericht is op de staat als algemene behartiger van hun belangen. Nadat de oorzaken van die gerichtheid zijn beschreven, wordt de verwachting uitgesproken "dat de strijdvoorwaarden in de komende periode anders liggen, dat de zelfbeschikking der massa's, geboren uit de nood van de strijd nu tot leidend beginsel" van het maatschappelijk leven wordt. Tien jaar later wilden Jan Appel, Henk Cannemeyer en Ben Sijes als oud-leden van de GIC onderzoeken hoe het nu was gesteld met de verwerkelijking van dat beginsel. Hun studie wordt eerst nu gepubli-

ceerd. De reden dat dit niet eerder is gebeurd ken ik niet, maar dat het in ieder geval nu alsnog gebeurt, vat De Vlam samen in een voorbericht: "Thans verliezen partijen en parlement aan betekenis en belangstelling".
Omvangrijke arbeidersaksies treden overal aan de dag en juist omdat er in zekere opzichten minder van zelfstandig arbeidersoptreden sprake is dan van vakbewegingsstrijd, lijkt de aktualiteit voor het radenmodel vergroot. In deze studie dan vooral een evaluatie en beschrijving van bedrijfs- en arbeidersraden in Duitsland en Rusland. Jammer genoeg is de tekst niet voorzien van aanvullende uitleg over toen als bekend veronderstelde ontwikkelingen. Niettemin interessant voor de radenkommunisten onder ons. Voor anderen een nuttige kennismaking met een weinig bekend stuk radengeschiedenis.
("De ekonomiese grondslagen van de radenmaatschappij"; uitgave De Vlam, R. Claeszenstraat 40 hs, Amsterdam (Spartacus-serie); prijs ƒ 2,50 via giro 168797 van De Vlam) (bch)

ANARCHISTIES VLINDERWERK

De historikus De Vrankrijker heeft zich geworpen op een stukje anarchistiese kultuur van eigen bodem. Als een vlinderverzamelaar scheidde hij de soorten, haalde er de mooiste eksemplaren uit en zette deze achter glas.
Dat zo'n metode geen inzicht in leven en denken van de anarchistiese beweging anno 1900 oplevert, ligt voor de hand.
Het boek van De Vrankrijker is daarom niet meer dan een vriendelijk verhaal over vrije socialisten, anarcho-kommunisten, christen-socialisten en anarchisten, maar vooral over bellamisten, grondhervormers, vrijlandbewegers en andere vogels van utopistiese verentooi.
Met die beperking gelezen biedt "Onze anarchisten en utopisten rond 1900" toch wel interressante dingen. Zo schetst de schrijver een geslaagd beeld van de in die jaren om zich heen grijpende beweging Gemeenschappelijk Grondbezit die door Frederik van Eeden's Walden bekendheid kreeg.
Het is niet verwonderlijk dat schrijvers beperkte kennis van de anarchistiese beweging hem feitelijk ontbreekt.
Zo laat hij bijv. Domela Nieuwenhuis aan het internationale libertaire kongres van 1907 in Amsterdam deelnemen, terwijl hij de opzet van dat kongres juist verwierp en het boykotte.
Ondanks de impotente opzet, toch geen volledig mislukt boek, niet in het minst door de geslaagde illustratieve verzorging er van.
("Onze anarchisten en utopisten rond 1900", dr. A.C.J. de Vrankrijker; uitgave Fibula-Van Dishoeck, Bussum; 1972; prijs ƒ 14,90) (hr)

de prijs van dit nummer is twee gulden



anarchisme vandaag

INHOUD